

Poljičani u Morejskom ratu (1684.-1699.)

Ante Nazor

Katedra za Vojnu povijest HVU - UHKoV, Zagreb

Zbog namjere da se u stoljetnoj borbi Hrvata protiv Osmanlija naglasi važnost svakoga, pa i relativno maloga prostora, kakav su bila Poljica (oko 250 km², između rijeka Žrnovnice i Cetine te Jadranskoga mora i obronaka planine Mosor), ovaj rad odnosiće se na sudjelovanje Poljičana u Morejskom ratu (1684.-1699.). Posebna pažnja u radu posvetit će se pitanju koliko je sudjelovanje Poljičana u Morejskom ratu moglo utjecati na ishod ratnih operacija u srednjoj Dalmaciji (gestrateški značaj Poljica, mogući broj vojno sposobnih Poljičana i vrijednost poljičkih momaka kao boraca).

Uvod

Razdoblje hrvatske povijesti od 15. do 18. stoljeća obilježeno je iscrpljujućim borbama protiv Osmanlija. Braneci se od njihove agresije, Hrvati su pretrpjeli ogroman demografski i teritorijalni gubitak. Krajem 16. stoljeća osmanlijske postrojbe dosegle su, otprilike, liniju Virovitica-Sisak-Karlovac-Karlobag i zaprijetile potpunim osvajanjem Hrvatske. Ipak, u oslobodilačkim ratovima tijekom 17. i 18. stoljeća Hrvati su uspjeli povratiti dio izgubljenoga teritorija, što je potvrđeno raznim mirovnim sporazumima između Habsburške Monarhije, Mletačke Republike i Osmanlijskoga Carstva. U tom smislu, zbog toga što je u najvećem dijelu određio i današnje granice Republike Hrvatske, posebno treba istaknuti rat koji je Sveta liga vodila protiv Osmanlija u razdoblju od 1683. do 1699. i mirovni sporazum u Srijemskim Karlovcima 1699.

U pobjedi koju su u tom ratu kršćani ostvarili nad Osmanlijama, sudjelovali su i Hrvati, boreći se u sastavu habsburške vojske u tzv. Velikom ratu za oslobođenje (ili Bečkom ratu) od 1683. do 1699., odnosno pod mletačkim zapovjedništvom u Morejskom ratu, koji je Mletačka Republika, kao članica Svete lige, vodila protiv Osmanlija od 1684. do 1699. Na Morejski rat može se gledati kao na nastavak prethodnoga mletačko-turskog (tzv. Kandijskoga) rata (1645.-1669.), u kojem je Mletačka Republika uspjela preoteti Osmanlijama dio teritorija i donekle popraviti svoj položaj na istočnoj obali Jadrana. Naime, uspostavljanjem novih granica 30. listopada 1671. ("linea Nani" - vidi KARTA I.) Mlečanima je pripao u ratu osvojeni Klis, Solin, Kamen, Vranjic i dio trogirskoga polja te nekoliko sela u okolici Zadra i Šibenika (Posedarje, Sveti Filip i Jakov, Pakoštane, Zlosela /dan. Pirovac/, Vrpolje). S druge strane, Osmanlije su u (današnjoj) Dalmaciji uspjeli zadržati najveći dio teritorija koji su imali prije Kandijskoga rata (pa čak i veći broj naselja i utvrda koje su izgubili na početku rata): uz Poljica, za koja se spominje da su (1671.) imala 12 sela i 900 kuća, pod vlašću Osmanlija ostala su sela u zadarskoj okolici (Zemunik, Islam, Nadin, Poličnik i Karin), zatim Tinj (sjeverozapadno od Bio-

grada), Kožlovac (sjeveroistočno od Benkovca), Obrovac Donji i Gornji, Novigrad, Skradin, Velin (Velim, sjeverozapadno od Stankovaca), Kloštar, Rakitnica, Nečven, Vrlika, Drniš, Knin, Vrana, Ostrovnica, Duare (tvrđava poviše dan. Zadvarja), Makarska s Primorjem, Crni lug (jugozapadno od Grahova u Bosni) i Risan u Boki kotorskoj (dio od navedenoga Osmanlije su opet osvojile već tijekom rata, a dio im je vraćen odredbama mirovnoga ugovora). Naravno, osim navedenoga, pod vlašću Osmanlija ostao je i dio trogirskoga polja (7 sela), Sinj, područje uz rijeku Neretvu i obala od Herceg Novog do Risna u Boki kotorskoj.¹

Međutim, Poljica i Makarska s primorjem, usprkos odredbama mletačko-osmanlijskoga razgraničenja, ostali su pod mletačkom vlašću,² pa se može reći da su ta područja "de iure" pripadala Osmanlijama, a "de facto" Mlečanima.³ Od osobite važnosti za mletačke posjede bio je dobitak Klisa, jer je time povećana sigurnost područja oko Splita i Trogira i zajamčen slobodan prolaz kroz kliški klanac prema unutrašnjosti.⁴ Tijekom Kandijskoga rata, u sukobima s Osmanlijama u Dalmaciji, Mletačka Republika imala je ogromnu pomoć domaćega stanovništva (među kojima su bili i Poljičani) i Morlaka, kako su Mlečani nazivali kršćanske prebjegle s teritorija pod vlašću Osmanlija.⁵ Uski i kršoviti kopneni posjed koji su držali u Dalmaciji bio je Mlečanima svojevrsno predzide prema Osmanlijama, a zbog strateške, trgovačke i prometne važnosti Dalmacije, njezin teritorij istican je kao "jedini oslonac apsolutnoga gospodarstva Republike sv. Marka na Jadranu".⁶

Mletačko-osmanlijsko pogranično područje zbog čestih je napada i pljački ostalo vrlo nemirno i u razdoblju između Kandijskoga i Morejskoga rata. Najčešća meta napada bile su trgovačke karavane i pogranična sela, a sukobi su izbijali i zbog pasišta.⁷ Neki od sukoba, kao na primjer pokolj Osmanlija u Zemuniku u rujnu 1682., gotovo su pokrenuli novi rat. Tek za-

¹ *Commissiones et Relationes Venetae* (Mletačka uputstva i izvještaji), tomus VII, (obradio G. Novak), Zagreb, 1972., 6, 68-72, 244-252, 279, 283; G. Stanojević, *Dalmacija u doba Morejskog rata 1684-1699*, Beograd, 1962., 5; G. Stanojević, *Jugoslavenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI-XVIII vijeka*, Beograd, 1970., 293, 294; M. Jačov, *Le guerre Veneto-Turche del XVII secolo in Dalmazia*, *Atti e memorie della Societa Dalmata di storia patria*, volume XX, Venezia, 1991., 145.

² I. Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, Zagreb, 1998., 198.

³ G. Novak, *Povijest Splita*, II, Split, 1961., 160-161.

⁴ G. Novak, *Prošlost Dalmacije*, II, Zagreb, 1944., 227.

⁵ Takve prebjegle ili doseljenike (i katoličke i pravoslavne vjere) s teritorija pod vlašću Osmanlija, koji su naselili teritorij pod vlašću Mletačke Republike (u Dalmaciji i Istri) ili pristupili u mletačku vojnu službu, mletački spisi 17. i 18. stoljeća nazivaju Morlacima. Tim su imenom (Morlacchi, Murlacchi) Mlečani uglavnom nazivali i stanovništvo zaleda jadranske obale koje se prije početka Kandijskoga rata (1645.) nalazilo pod vlašću Osmanlija ili je živjelo uz mletačko-osmanlijsku granicu, a katkad i cjelokupno seljačko stanovništvo izvan zidina dalmatinskih gradova. Misli se da naziv Morovlasi, što znači i Crni Vlasi, potiče od bizantsko-grčkoga naziva za stočare, potomke romaniziranih starosjedilaca Balkana, koji su bili prepoznatljivi po odjeći od mrka sukna, zbog čega su vjerojatno i dobili pridjevnik "crni". U doba mletačko-turskih ratova Morlaci su imali zapaženu ulogu kao ratnici, ali i kao trgovci i prenositelji robe. Premda se katkad u izvorima navode kao poseban "narod", Morlaci nisu posebna etnička ili vjerska skupina (Stanojević, *Dalmacija ...* 7, bilješka 3; *Hrvatski leksikon*, II. /L. Čoralić/, Zagreb, 1997., 131). Osim izraza Morlaci, stanovništvo koje su Osmanlije naselile na djelomično ili u cjelini opustjela novoosvojena hrvatska područja, često se naziva i Vlasima, a pojedine se skupine kršćana koje su iz područja pod vlašću Osmanlija prešle ili "uskočile" na hrvatski prostor, nazivaju i Uskocima (F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb, 1962., 292; T. Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb, 1997., 432-433). S obzirom da se u mletačkim izvorima iz doba mletačko-turskih ratova u 17. i 18. stoljeća isključivo govori o Morlacima, taj će se naziv rabiti i u ovom radu, a pisat će se s velikim slovom (Morlaci), jer je tako i u izvorima.

⁶ Izjava generalnoga providura Z. Morosinia iz 1673. (Stanojević, *Dalmacija ...*, 5; *Vojna Enciklopedija*, 5., Beograd, 1973., 543). Uoči Kandijskoga rata (1644.) generalni providur B. Grimani naglasio je: "Ipak, ovaj uski teritorij svakako je velika kočnica Turcima, sigurnost onima koji morem plove, blagodat cijeloj Italiji, a Zadar je metropola iste provincije, predzide samog kršćanstva" (*Commissiones ...* VII, 164.). Tijekom Kandijskoga rata (1667) "veliku važnost" Zadra, Šibenika, Trogira, Splita, Omiša i Kotora također je istaknuo generalni providur C. Corner (*Commissiones ...* VII, 258).

⁷ Stanojević, *Dalmacija ...*, 12; Bogović, 9.

hvaljujući pojačanom djelovanju i velikim novčanim davanjima mletačke diplomacije, koja je pod svaku cijenu željela održati postojeći mir s Osmanlijama, rat je tada izbjegnut.⁸ Ipak, može se reći da je zemunički pokolj (1682.) bio uvod u otvoreni protuosmanlijski ustanak stanovništva Dalmacije, koji se nakon poraza Osmanlija pod Bečom (12. rujna 1683.) nezaustavljivo proširio uzduž mletačko-osmanlijske granice. Do kraja 1683. ustanici su u sjevernoj Dalmaciji oslobodili Obrovac, Karin, Skradin, Ostrovicu, Benkovac, Plavno, Vranu i Drniš, dakle gotovo čitavo porječje Zrmanje, Krke i Čikole.⁹ Situacija na mletačko-osmanlijskoj granici bila je takva da je generalni providur Dalmacije i Albanije krajem 1683. zapisao: "Granica cijele Dalmacije izgleda kao u otvorenom neprijateljstvu".¹⁰

Odnos Mlečana prema ustanku bio je u početku rezerviran, međutim razmjeri koje je poprimao naveli su Senat na odlučnije djelovanje. Tako je već sredinom studenoga 1683. generalni providur Dalmacije i Albanije dobio upute o angažiranju glavara koji su uživali veliki ugled među domaćim pučanstvom (Jankovići, Smiljanići i drugi).¹¹ Ipak, Mlečani još nisu bili spremni otvoreno primiti kršćansko stanovništvo (iz Dalmatinske zagore, Poljica, Radobilje, Žrnovnice, Makarskoga primorja i drugih krajeva), koje je željelo izbjeći ispod vlasti Osmanlija, pa se može primijetiti da je mletačka politika prema ustanku i dalje bila oprezna.¹² Tek kad je početkom 1684. odlučeno da Mletačka Republika uđe u rat protiv Osmanlijskoga Carstva, Senat je naredio generalnom providuru u Dalmaciji da pomogne ustanike, a Mlečani više nisu skrivali namjere da na svoj teritorij presele što više ljudi s područja pod vlašću Osmanlija.¹³

Katastrofalan poraz Osmanlija pod Bečom i uspješno napredovanje kršćanskih snaga, uključujući i protuosmanlijski ustanak u Dalmaciji, ponajviše su utjecali na odluku o prekidu neutralnosti koju je Mletačka Republika proglasila na početku austrijsko-turskoga rata.¹⁴ Odluku Senata da objavi rat Osmanlijskom Carstvu vjerojatno je učvrstila i podrška Vatikana ustanicima, koja nije bila samo moralna, nego i materijalna (skupljanje oružja).¹⁵ Zahtjev da se Mletačka Republika pridruži Svetoj ligi (papa, austrijski car i poljski kralj) u ratu protiv Osmanlija, Senat je prihvatio 19. siječnja 1684. Konačni tekst ugovora o savezu, koji je nakon poduzetih pregovora i uz posredovanje pape Inocenta XI. potpisan 5. ožujka 1684., Senat je ratificirao 11. ožujka 1684. Pregovori oko ulaska Mlečana u rat razotkrili su suprotna razmišljanja među saveznicima o podjeli teritorija nakon rata. Naime, i mletački i austrijski predstavnici polagali su pravo na Dalmaciju; carski predstavnici tvrdili su da je Dalmacija bila posjed ugarskih kraljeva, čiji je legitimni nasljednik austrijski car i da sva mletačka osvajanja u Dalmaciji moraju pripasti Habsburgovcima, što su Mlečani odlučno odbijali. Na kraju je kompromisno odlučeno (član 12. ugovora) da će "Republika Sv. Marka" od zemalja koje pripadaju ugarskom kraljevstvu "prisajediniti svojoj vlasti samo zemlje koje ponovno osvoji u Dalmaciji".¹⁶ Ovo je potrebno napomenuti jer su sukladno spomenutom dogovoru Poljica nakon završetka rata pripala Mlečanima.

⁸ Stanojević, *Dalmacija ...*, 15-25; Jačov, 149-150.

⁹ Novak, *Prošlost Dalmacije*, II, 229; Stanojević, *Dalmacija ...*, 27-34; Jačov, 151; Pavličević, 195; *Pregled povijesti hrvatskog naroda* (grupa autora: Mirošević - Šanjek - Macan - Perić), Zagreb, 1995., 139.

¹⁰ Stanojević, *Dalmacija ...*, 34.

¹¹ Stanojević, *Dalmacija ...*, 30.

¹² Stanojević, *Dalmacija ...*, 30, 34-38; Bogović, 9; Jačov, 153-154; J. A. Soldo, *Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću*, knjiga I, Sinj, 1995., 13.

¹³ Stanojević, *Dalmacija ...*, 39-40.

¹⁴ Novak, *Povijest Splita*, II, 168.

¹⁵ Sredinom siječnja 1684. kardinal Alderan Cibo zatražio je izvješće od zaderskoga nadbiskupa o ustanku u Dalmaciji. Nakon dobivenih informacija papa je naredio svom nunciju u Beču da se dio oružja koji je bio vlasništvo Vatikana, iz Trsta uputi zaderskom nadbiskupu i podijeli ustanicima (Stanojević, *Dalmacija ...*, 43; Soldo, 13).

¹⁶ Novak, *Prošlost Dalmacije*, II, 228; M. Kruhek, *Granice Hrvatskoga Kraljevstva u međunarodnim državnim ugovorima* (Od mira u Žitvi 1606. do mira u Svištovu 1791.), *Povijesni prilozi* 10, Zagreb, 1991., 50, bilješka 27; Mažuran,

U rat protiv Osmanlija na strani Svete lige (Habsburška Monarhija i Poljska Kraljevina) Mletačka Republika aktivno se uključila 29. travnja 1684., kad je napokon i službeno objavila rat Osmanlijskom Carstvu.¹⁷ Do tada su ustanici već oslobodili gotovo cijelu sjevernu Dalmaciju, te Makarsku (13. siječnja 1684.)¹⁸ i Zadvarje (21. travnja)¹⁹ u srednjoj Dalmaciji, strateški važnu utvrdu za kontrolu glavnoga prolaza prema zapadnoj Hercegovini,²⁰ odnosno za obranu Makarskoga primorja, Omiša i Poljica.²¹ Ulaskom Mlečana u rat protuosmanlijska djelovanja u Dalmaciji još su više pojačana, osobito upadi ustanika na teritorij pod vlašću Osmanlija (Lika, zapadna Bosna, Hercegovina).²² Upravo s toga područja, brojni su kršćani prebjegli u Dalmaciju.

Aktivno uključivanje Mletačke Republike u rat protiv Osmanlija, zbog dobrih mletačko-poljičkih odnosa i zbog pomoći koju su Mlečani katkad slali u Poljica, zasigurno je utjecalo i na konačnu odluku Poljičana da opet započnu borbu protiv Osmanlija, s kojima su zapravo, uz prekide, ratovali već od 1499.²³ Dobri mletačko-poljički odnosi traju od 1444., kada su poslanici Poljica i splitski knez - "na dobro stanje presvijetloga i preuzvišenoga duždjevskog mletačkog gospodstva itd. i grada Splita i čitave poljičke zajednice", postigli sporazum o priznavanju mletačkoga vrhovništva nad Poljicima.²⁴ Tako su u nadolazećem razdoblju, u kojem su Osmanlije nakon osvajanja Bosne 1463. zaprijetili i samim Poljicima, Poljičani u obrani svoje "didovine" i golih života, mogli očekivati pomoć snažne sile, kakva je bila Mletačka Republika. Napose zato jer su teško prohodna Poljica bila važna za obranu Splita, u koji je mletačka politika planirala privući trgovinu iz unutrašnjosti (i konkurirati svojoj jadranskoj suparnici - Dubrovačkoj Republici). Osim toga, Mlečanima su trebali i dobri ratnici.²⁵ S druge strane, Poljičanima je radi obrane od Osmanlija, ali i zbog rješavanja egzistencijalnoga pitanja (npr. posao u mletačkoj službi), trebala podrška snažne gospodarske i vojne sile. Dakle,

248; Kao datum nastajanja Svete lige - saveza kršćanskih država (Habsburška Monarhija, Poljska Kraljevina i Mletačka Republika) protiv Osmanlijskoga Carstva navodi se i 5. svibnja; savezu se 1686. pridružila i Carevina Rusija, a Svetu ligu povremeno je pomagalo više njemačkih država - Bavarska, Saska, Falačka, Švapska (Katalog izložbe: Slike mira - oživljena Hrvatska u vrijeme Karlovačkog mira 1699., Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, 1999., 41).

¹⁷ Stanojević, Dalmacija ..., 49; Jačov, 155; Kruhek, 55; J. Soldo navodi da su "Mlečani 28. ožujka 1684. konačno pristupili savezu kršćanskih država ili kako se zna nazivati 14. križarskom ratu" (Soldo, 10). Kao datum mletačke objave rata Osmanlijama navodi se i 12. veljače 1684. (I. Pivčević, Povijest Poljica, Split, 1921., 86.; M. Pera, Poljički statut, Split, 1988., 86).

¹⁸ Iz dnevnika fra Pavla Šilobadovića: "1684., miseca januara na 13. dodoše Kotarci na Makarsku da izvade Jemina; ali ga nedaše Primorci, nego ga puste na viru, i tako učiniše, pustiše ga na viru i pode na Vrgorac s mirom Alibeg Bekzadić budući Jemin" (Kronaka o. Pavla Šilobadovića o četovanju u Primorju 1662-86., Starine, 21., JAZU, Zagreb, 1899., 109).

¹⁹ Iz dnevnika fra Pavla Šilobadovića: "1684. miseca aprila na 21. dode od donje krajine 500 ljudi, jošće se sasta od Primorja s Braća toliko i podoše na Dvarje (Zadvarje); uzeše Poletnicu, u njoj 6 ljudi kršćana, ali se sami pridali. Odovle pošli na Zavalju, učinili skaladu te je uzeli i u njoj 6 Turaka i jedan kršćanin; pošli svi na grad, dali skaladu na bedene; ali se Turci zatvore u kulu, naši jim ne mogu ništa učiniti i tako ji hrvu do podne, pak prokopaju kulu i bace granatu unutra: užeže jim prah, opali ji kako miše, tako ji izvade 14 Turaka, 2 Age i Hasan Aga Raljića iz Sahovića što je bio Dizdar, posiku ji 5, a ostale žive dovedu, a kršćane sve pustiše, bilo ji e 30. Našega 1 ubiše Turci, raniše ji 10, tot tome čelo; tako se uze Zadvarje" (Kronaka ..., 109-110).

²⁰ Stanojević, Dalmacija ..., 57; Stanojević, Jugoslovenske ..., 312.

²¹ Soldo, 61.

²² U vojnim akcijama, pljački i paležu ustanici (ponajviše morlački ili uskočki odredi) dopirali su do Udbine, Gračaca, Bilaja, Medaka, Parčića, Ribnika, Lapca, Srba, Imotskoga, Vrgorca, Uskoplja, Kupresa, Prusca, Gornjega i Donjega Vakufa, Šuice, Majdana na Savi, Ključa, Glamoča, Grahova, Duvna, Livna, Rame, Ljubuškoga, Gackoga, Trebinja, Mostara i drugih utvrda i sela (Stanojević, Dalmacija ..., 58-102).

²³ Pera, 64-65.

²⁴ Zlatna knjiga grada Splita, sv. I, (priredili V. Gligo -M. Berket - V. Rismondo - Lj. Šimunković), Split, 1996., 169.-175.; A. Pavić, Prinosi povijesti Poljica, Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH, sv. XV, Sarajevo, 1903., 96.; Pera, 53-60.; A. Laušić, Postanak i razvitak poljičke kneževine (do kraja XV. st.), Split, 1991., 106.

²⁵ To se vidi i po obvezi iz mletačko-poljičkoga sporazuma 1444., prema kojoj su Poljičani trebali ratovati uz Mlečane bez plaće na prostoru od Neretve do Krke te od mora do Livna, a onaj koji se ne bi odazvao na vojnu službu,

obostrani interes bio je glavni motiv za održavanje dobrih mletačko-poljičkih odnosa, ali i njihova zajedničkoga djelovanja u budućim mletačko-osmanlijskim sukobima, kakav je bio i Morejski rat.

Podčinjavanje Poljica vlasti Osmanlija 1513.²⁶ nije prekinulo veze između Poljičana i Mlečana²⁷ niti je zaustavilo protuosmanlijski otpor na tom području.²⁸ I tijekom mletačko-turskoga (Kandijskog) rata, točnije od 28. svibnja 1647., kad je generalni providur Leonardo Foscolo s predstavnicima Poljica sklopio ugovor o savezništvu, Poljičani su ratovali na strani Mletačke Republike. Koliki je to bio rizik svjedoči obveza iz mletačko-poljičkoga ugovora prema kojoj su Mlečani u slučaju ratnoga neuspjeha, zbog opasnosti od osvete Osmanlija, trebali besplatno prevesti Poljičane u Istru ili na otok Krk.²⁹ Već je spomenuto da su nakon završetka Kandijskoga rata 6. rujna 1669. Poljica prema odredbama mirovnoga ugovora između Mlečana i Osmanlija (30. listopada 1671.) pripala Osmanlijskom Carstvu,³⁰ ali "de facto" Poljičani su priznavali vlast Mletačke Republike.³¹ Sultan je oprostio Poljičanima njihovo odmetništvo u Kandijskom ratu, držeći jedininim krivcem Velikoga kneza Poljica Jurja Sinovčića, koji je zbog toga prebjegao u Split.

Međutim, "domaće" Osmanlije učestalo su zlostavljale Poljičane, osobito tijekom 1683.³² Zbog toga su krajem 1683. Poljičani došli u Split izraziti odanost Republici Sv. Marka i zatražiti pomoć u prahu i olovu, ali još se nisu pridružili već započetom ustanku protiv Osmanlija.³³ Nedugo zatim (prije 6. travnja 1684.), Poljičani su s Radobiljanima izrazili želju za borbom protiv Osmanlija i zatražili mletačku zaštitu.³⁴ Krajem kolovoza 1684., oko 600 Osmanlija iz Sinja i sa Cetine spustilo se prema Radobilji, namjeravajući napasti Poljica, ali seljaci su ih na vrijeme otkrili i suzbili, "uz manje gubitke".³⁵

Poljičani u Morejskom ratu

U Morejski rat Poljičani su se aktivno uključili krajem ožujka 1685., kada su "nenadano nasrnuli" na tvrđavu Nućak, nedaleko od Trilja (ispod sela Garduna) na rijeci Cetini blizu granice Poljica.³⁶ Osvajanje Nućka, obrani kojega Osmanlije nisu pridavali veću pažnju, bilo je od

trebao je platiti 4 libra i 4 solida. Izvan tih granica Mlečani su bili dužni plaćati Poljičane, a od ratnoga plijena 1/3 davala se Mlečanima (Zlatna knjiga, 169-175; Pavić, 96). Premda u Kandijskom i Morejskom ratu ta odredba praktično nije bila obvezujuća, jer su Poljica bila pod vlašću Osmanlija, primjetno je da su Poljičani ratovali uz Mlečane, i to uglavnom na spomenutom području.

²⁶ Kaštelan, 64.

²⁷ Poljičani se i nakon 1513. često spominju u mletačkoj službi, osobito kao čuvari trgovačkoga skladišta ("skele"), koje su Mlečani otvorili u Splitu 1592. (Commissiones ... V, 120, 137, 218).

²⁸ Poljičani su često ustajali protiv Osmanlija ili su im barem prestajali plaćati danak: 1527.-1530., 1532., 1537., 1570., 1572., 1596. (I. Pivčević, Povijest Poljica, Split, 1921., 61-63; Kaštelan, 64; Pera, 71-78).

²⁹ Pivčević, 76; Pera, 79.

³⁰ Poljičani su željeli da se sudbina Poljica veže sa sudbinom Klisa, međutim Vranjic i Solinsko polje s Klisom pripali su Mlečanima, a Poljica Osmanlijama. Vidi Pera, 85-86. S tim u vezi spominje se pismo nekih Poljičana, koji su navodno tražili da ostanu pod vlašću Osmanlija, a koje je prilikom mletačko-osmanlijskih pregovora oko Poljica osmanlijski opunomoćenik Husein-paša pokazao mletačkom pregovaraču G. Battisti Nanju (Vlašić, Prošlost Podstrane, 78).

³¹ Novak, Povijest Splita, II., 160-161.

³² Pavić, 428-430; Pivčević, 85.

³³ Stanojević, Dalmacija ..., 37-38; Poljičani su i prije toga razgovarali s mletačkim predstavnicima u Dalmaciji. U ljeto 1680. Veliki knez Poljica s ostalim je glavarima posjetio generalnoga providura i izjavio žaljenje što nisu ostali pod mletačkom vlašću. Providur ih je primio prijateljski i dao im redovni dar i odjeću (Stanojević, Dalmacija ..., 111).

³⁴ Jačov, 153-154.

³⁵ Stanojević, Dalmacija ..., 60.

³⁶ Izvješće generalnoga providura P. Valiera (Pavić, 430; Pivčević, 86).

strateške važnosti za obranu Poljica od osmanlijskih provala, jer nakon toga su praktično sve važnije utvrde uokolo Poljica bile u mletačkim rukama: Zadvarje, Omiš na ušću rijeke Cetine i Kamen kod ušća rijeke Žrnovnice te Klis (Vidi KARTA II).

Nedugo zatim, Poljičani su sudjelovali u neuspjeloj mletačkoj opsadi Sinja (ožujak/travanj 1685).³⁷ Ohrabreni pobjedom kod Sinja Osmanlije su provalile prema Klisu, ali nedaleko od njega bili su teško poraženi. Misli se da su osmanlijsku vojsku tada porazili upravo Poljičani, ubivši navodno i do 400 Osmanlija.³⁸

Budući da su se odmetnuli i priključili mletačkim četama u borbi protiv Osmanlija, hercegovački paša dao je (oko 10. travnja 1685.) Poljičanima rok do kojega se moraju vratiti pod vlast sultana. Usprkos obećanoj amnestiji, veliki knez Poljica obavijestio je o tome mletačkoga providura u Splitu. Mlečani su nastojali zadržati Poljičane na svojoj strani, pa je providur, uz savjet poljičkom knezu da oprezno odgovori paši, dao Poljičanima nešto oružja za obranu. Također, da bi učvrstio mletačko-poljičko savezništvo, u Poljica je poslan i neki kapucin koji je među Poljičanima uživao velik ugled. Njemu su Poljičani 15. travnja 1685. svečano obećali da će se s Mlečanima ustrajno boriti protiv Osmanlija.³⁹

Da su Poljičani održali obećanje pokazuje dramatična obrana Zadvarja (18. lipnja 1685.). Naime, nakon što su Osmanlije već osvojile kule Arsalić i Poletnicu, Zadvarju su, uz Splićane, Kaštelane, Primorce i vojsku generalnoga providura, u pomoć stigli i Poljičani.⁴⁰

Nešto više od godinu dana nakon obrane Zadvarja - 4. srpnja 1686., Osmanlije su (prema podacima iz izvora njih oko 6000-7000) navalile na zamosorska Poljica (Dolac i Srijane). Nakon iznenađenja i povlačenja u Mosor, Poljičani su se pribrali i pod vodstvom don Jure Pezelja i Ivana Tomičića u protuudaru nanijeli Osmanlijama teške gubitke - navodno oko 300 mrtvih, oko 200 zarobljenih i "veliko mnoštvo ranjenih", među kojima je, što poginulo, što zarobljeno, 12 buljubaša i kapetani Sinja i Nučka.⁴¹ Uz tu bitku predaja vezuje junačku smrt don Ju-

³⁷ M. Jačov tvrdi da je opsada trajala od 1. do 9. travnja (Jačov, 158). G. Stanojević navodi da se uglavnom morlačka vojska "sa nešto mletačkih najamnika" 21. ožujka uputila prema Sinju, do kojeg je po "nevremenu i snijegu" stigla nakon pet dana, a da je juris na Sinj započeo tek nakon nekoliko dana opsade, kad je stigla potrebna ratna oprema (Stanojević, Dalmacija ..., 62; Stanojević, Jugoslovenske ..., 313). Možda je baš s tom opsadom u vezi isprava "iz 17. stoljeća" koja potvrđuje da su zarobljenici donosili prihod i da su u napadu sudjelovali i Poljičani: "Ovo neka se zna kako ujitše Turci Mikulu Vlaju pod Sinem i juciniše ga dvadeset groša". Da bi se mogao iskusiti kod Turaka, koji ga "pustiše na viri da jim nosi pineze", Mikula je morao založiti nešto zemlje (Mišerda 31-32). Spomenuti Mikula Vlajo i Mikula Vlaho, koji se kao plemeniti knez spominje u Dodatku Poljičkoga statuta od 12. listopada 1676., vjerojatno su iste osobe (Kaštelan, 177; Pera, 526).

³⁸ Pavić, 432; Pivčević, 86; Pera, 86; M. Jačov, na temelju mletačkoga zapisa od 26. svibnja 1685. navodi da je Osmanlije, koje su nakon pobjede kod Sinja poharale područje Splita i Poljica, kod prolaza Prologa napao "Kavaljer Jan-ko" (Stojan Janković) s ostacima svoje čete, te ih "mnoge posjekao, a ostale raspršio" (Jačov, 159).

³⁹ Pavić, 432; Pivčević, 86-87; Stanojević, Dalmacija ..., 118.

⁴⁰ Pavić, 433-434; Pivčević, 88; Soldo, 61. Sudjelovanje Poljičana u obrani Zadvarja od Osmanlija zabilježio je i Andrija Kačić-Miošić u svom "Razgovoru ...", pod naslovom "Pisma od grada Zadvarja, na koga dođe paša bosanski i hercegovački jula na 15. 1685." (Kačić kao datum napada navodi - 15. srpnja, a ne lipnja): "... Na nj (Zadvarje) dolazi od Bosne vezire/ i s njim paša od Hercegovine:/ Na Avalu kulu udariše/ I brzo je Turci osvojiše./ Udariše na grad od Zadvarja./ Biše njega, al' ga ne uzeše:/ I tomu se iščudit ne mogu./ Ko odoli caru silenomu./ Dozivilje ga iz gorice vila./ Ter je njemu tiho besidila./ "Ne čudi se, neznana delijo./ Gdi ga vezir osvojiti ne može./ Jer mu dođe pomoć iznenada:/ Od sinjega mora ormanice./ Od Poljica poljički knezovi./ Od Omiša Dešković Stipane./ Od Makarske Lučić-kolunele./ Od Igrane Tomica vojvoda./ Od Lavčanja Juričević kneže./ A od Župe mladi krajišnici./ Sa svih strana udrise na Turke/ Kano vuci u bijele ovce." (A. Kačić-Miošić, Razgovor ugodni naroda slovinskoga, VII izdanje, knjižara L. Hartmana (S. Kugli), Ilica 30, Zagreb /godina tiskanja nije navedena - vjerojatno nakon 1891./, 383).

⁴¹ Premda spominje i izvještaj generalnoga providura G. Cornara koji govori o 12 buljubaša, A. Pavić, vjerojatno prema podacima koje donosi A. Kačić-Miošić u "Razgovoru...", navodi da je poginulo "19 mladih buljukaša, 2 bega, 2 alajbega i bezbroj momčadi, a ropstva dopade 300 Turaka, među kojima 4 od visokog plemstva, na ime Mustaj beg Babametović, Chiaichia (Čijajić), Baraković i napokon poznati junak Murat beg Filipović" (Pavić, 435, 438; Kačić-Miošić, 352-353). Vidi Pivčević, 89; Kaštelan, 64-65; Soldo, 61.

rja Pezelja, nakon što je “odsijekao do 15 i više neprijateljskih glava”, i ističe hrabrost dolačkih djevojaka Mare Žuljević i Bare Lekšić.⁴²

Spomen svećenika i žena u bici ide u prilog mišljenju da su se na oružje u takvim kritičnim trenucima dizala “sva Poljica”. Posebno treba primijetiti da se u svakodnevni život pojedinih svećenika u Poljicima nije razlikovao od života svjetovnoga stanovništva - obrađivali su zemlju, izvodili težačke radove, obnašali razne funkcije (kanćeliri, vojvode i druge), “hodili u čete ili na boj” i pri tome “robili i bili se, a ne samo ispovijedali i druga dila duhovna dilovali”, pa čak i kod crkvenih službi nosili oružje (mačeve).⁴³

Fra Pavao Šilobadović u svojem dnevniku četovanja o tom je događaju zapisao: “1686., mjesec ilinščaka na 4. dodje turska vojska u Cetinu, 7 hiljada ljudi, a niki rekoše 6, što se zna koliko je, stiže ji nikoliko priko Mosora u Poljica, porobe Dolac i zapline plina dosta, što ali veće opale kuća, on zna čija je izgorila; ali žalosno platiše jer i Poljičani u klanac pritekoše, pravi svoj put izgubiše, onda se vrlo pobiše. Turaka pade mrtvi tri stotine (300), a živi uhićiše dvi stotine (200), ranjeni ko zna, - konja dovedoše 50, a toliko su ji ubili, tako rekoše, ja što čuh to kazah, naši da je manjkalo u sve 7, tako rekoše. To ti robiti Poljičane!”⁴⁴ Zapis fra P. Šilobadovića potvrđuje izjava generalnoga providura Dalmacije i Albanije G. Cornara.⁴⁵

Osvajanje Sinja, kao važnoga komunikacijskog čvorišta srednje Dalmacije (ceste Knin-Sinj-Trilj-Imotski i Split-Klis-Sinj-Livno), može se smatrati najvećim uspjehom koji su Mlečani ostvarili u prve dvije godine ratovanja. Nakon neuspješnih pokušaja (listopad 1684., ožujak/travanj 1685.),⁴⁶ Sinj je osvojen 30. rujna 1686.⁴⁷ Kao i u prethodnom, neuspjelom pokušaju, tako su, uz mletačke čete, Morlake i ostalo “domaće” stanovništvo, i u ovom osvajanju Sinja sudjelovali Poljičani. Čak je vjerojatno da su poljički momci među prvima prodrli na sinjske zidine, jer je prema izvješću generalnoga providura “na protivničkom (sinjskom) bedemu poljički barjak zavorio među prvima”.⁴⁸ Misli se da ga je iznio Poljičanin Juraj Roguljić.⁴⁹

⁴² Priča se da je don Pezelj u bici pao pogođen osmanlijskim tanetom u prsa, ali je, da ne bi zaustavljao potjeru za Osmanlijama, doviknuo svojim momcima: “Vi naprijed, eto mene čim pripnem opanak!” Nakon završetka bitke nađen je mrtav na istom mjestu gdje je pao. Tu je kasnije podignut kameni križ s njegovim natpisom (J. Marušić, Sumpetarski kartular i poljička seljačka Republika, Split, 1992., 133). A. Pavić navodi da je sam Pezelj “odrubio 36 turskih glava” (Pavić, 435).

⁴³ V. Mošin, Poljičke konstitucije (iz 1620. i 1688.), Zagreb, 1952. (poseban otisak iz Radova staroslavenskoga instituta, knjiga I), 3, 21, 23.

⁴⁴ Kronaka ..., 115.

⁴⁵ Pavić, 438. ili bilješka broj 96. Zanimljivo je da G. Stojanović navodi da su “teške gubitke Turcima nanijeli Morlaci”, a ne Poljičani. On spominje da je bilo “oko 3500 turskih konjanika i pješaka, od kojih je ubijeno 200, isto toliko zarobljeno te zaplijenjeno 6 zastava”. Također, G. Stanojević posebno ističe “jednog katoličkog popa” i bilježi da je providur “6 glavara odlikovao prstenjem, a onima koji su donijeli 150 odsječenih turskih noseva, kao dokaz da su posjekli toliko Turaka, providur je darivao 40 cekina da podijele između sebe” (Stanojević, 70). Isto tako, govoreći o prethodnoj obrani Zadvarja, G. Stanojević najveće je zasluge pripisao Morlacima, uopće ne spomenuvši Poljičane kao sudionike obrane i deblokade Zadvarja. Čak je istaknuo da je “uspjeh Morlaka kod Zadvarja uzdigao ugled Mlečana u očima Poljičana, Primoraca i drugih, koji su i pored odanosti Republici pokazivali dosta kolebljivosti” (Stanojević, Dalmacija ..., 64; Stanojević, Jugoslovenske ..., 314). Moguće je da u nekim slučajevima Stanojević Poljičane smatra Morlacima, što je u skladu s razmišljanjem mletačkih kroničara koji su Morlacima nazivali sve stanovnike uzduž mletačko-osmanlijske granice. Vjerojatno zato su u njegovim rečenicama Poljičani i Morlaci ponekad sinonimi: “... Ali Poljičani zadržase roblje ‘budući da je običaj da roblje koje zarobe Morlaci ostaje na njihovom slobodnom raspolaganju ...” (Stanojević, Dalmacija ..., 149).

⁴⁶ Stanojević, Dalmacija ..., 60-63.

⁴⁷ Stanojević, Dalmacija ..., 72-73; Stanojević, Jugoslovenske ..., 316; Vojna enciklopedija 5, Beograd, 1973., 543; Pavličević, 196; I. Perić, Povijest Hrvata, Zagreb, 1997., 113. G. Novak navodi da je Sinj osvojen 25. rujna 1686. (Novak, Prošlost Dalmacije, II., 230.), a M. Jačov kao datum osvajanja Sinja navodi 28. rujna 1686. (Jačov, 169-170).

⁴⁸ *Bulletino di archeologia e storia Dalmata*, anno XVIII, Split, 1895., 19-20; Pavić, 436, 438; Pivčević, 89; Pera, 87; Marušić, Sumpetarski ..., 134; Soldo, 61.

⁴⁹ O tome govori isprava od 15. svibnja 1744.: “U ime Boga. Iz Garduna na 15. maja 1744. Činimo ovu viru istinitu mi zdol podpisani da pokojni Jura Roguljić, otac Luke sadanega, jest bijo pravi naseonik i alvir od ovoga sela. Kad je

Poljičani su također sudjelovali u obrani Sinja, kad su ga Osmanlije pokušale preoteti u travnju 1687,⁵⁰ a vjerojatno i u kasnijim uspješnim obranama od većih osmanlijskih napada (ožujak 1690.⁵¹ i listopad 1698.)⁵²

Poljički momci nisu izostali ni u mletačkom osvajanju Herceg Novoga u rujnu 1687,⁵³ a sudjelovanje Poljičana zabilježeno je i u osvajanju Knina 11. rujna 1688. (nakon 12-dnevne opsade),⁵⁴ što je bilo od iznimne strateške važnosti za sigurnost Dalmacije i za moguća daljna ratna djelovanja (na primjer prema Krbavi i Lici, prema Bosni). Međutim, osvajanje Knina i područja do prirodne prepreke Dinare bio je krajnji domet Mletačke Republike na tom području, čime je uglavnom određena i sjeverna granica Dalmacije prema Bosni. Naime, mletačka politika bila je više usmjerena prema priobalnom području i njegovu neposrednom zaleđu te teritoriju Dubrovačke Republike, pa su u nastavku rata glavne vojne operacije protiv Osmanlija vođene uz donji tok rijeke Neretve i u Hercegovini.

Zabilježeno je da su do 22. siječnja 1689. Poljičani bili uz Mlečane prilikom osvajanja Kule Norinske te u borbama oko Čitluka i Gabele,⁵⁵ a može se pretpostaviti da su Poljičani sudjelovali i u drugim ratnim pohodima koje je Mletačka Republika do kraja rata vodila u Dalmaciji,⁵⁶ pa čak i na Moreji, gdje se spominje don Jure Pavić.⁵⁷ Do kraja Morejskoga rata Osmanlije su protjerane iz svih važnijih gradova ili utvrda Dalmacije, osim Imotskoga, što je znatno povećalo sigurnost Poljica i priobalnoga područja Dalmacije.

Mirovni ugovor 1699.

Nakon bitke kod Sente (11. rujna 1697) u kojoj su Osmanlije pretrpjele težak poraz od vojske Eugena Savojskoga, sultan Mustafa II. odlučio se na pregovore, pa je tijekom 1698. prihvatio posredovanje Engleske i Holandije u pripremi mirovnih pregovora.⁵⁸ Pregovori o miru između članica Svete lige (Habsburška Monarhija, Mletačka Republika, Poljska, Rusija) i

privedri princip Sin osvoja, ima je sriću prid svom krainom principovom da on najparvi od svi barjaktara na jurišu iznijo je barjak na muraju od grada." (M. Mišerda, Spomenici gornjih Poljica, Split, 1981., 146. /isprava br. 394/).

⁵⁰ "Providur Cornaro se u dugoj povorci kretao preko Dugopolja i Dicma prema Sinju. Na čelu je išao Stojan Janković s 500 konjanika, zatim kotarski krajišnici - 1800 pješaka i 200 konjanika te 400 šibenskih boraca, komora s pratnjom od 60 dragona, zapovjednik konjice Zeno s 500 konjanika i redovitom četom domaćih ljudi od 400 vojnika. Providura je pratilo 100 dobrovoljaca i dvije konjaničke čete, 100 strijelaca iz bokokotorske okolice, 500 vojnika mletačke kopnene vojske, 800 boraca iz okolice Trogira i Kaštela, 700 strijelaca Poljičana i Omišana, 600 Makarana, 900 Splicišana i Klišana te tri bataljona talijanskih vojnika od po 800 ljudi, usve preko 8000 vojnika" (Soldo, 26-27). Vidi Stanojević, Dalmacija ..., 76-78; Stanojević, Jugoslovenske ..., 316-317; M. Jačov tvrdi da je turska opsada Sinja 1687. trajala od 3. do 24. travnja (Jačov, 173-175), a I. Pivčević da je započela 1. travnja (I. Pivčević, Povijest Poljica, Split, 1921., 89).

⁵¹ Stanojević, Dalmacija ..., 97; Stanojević, Jugoslovenske ..., 387.

⁵² Stanojević, Dalmacija ..., 109; Jačov, 217-218; Soldo, 30.

⁵³ Izvješće generalnoga providura G. Cornara od 22. siječnja 1689. (Bulletino, 19-20; Pavić, 436-438; Pivčević, 89-90; Marušić, Sumpetarski ..., 134).

⁵⁴ Stanojević, Dalmacija ..., 93-95; Stanojević, Jugoslovenske ..., 386-387; Vojna enciklopedija, 5., 543; Jačov, 184-185; Perić, 113.

⁵⁵ Izvješće generalnoga providura G. Cornara od 22. siječnja 1689. (Bulletino, 19-20; Pavić, 436-438; Pivčević, 89-90; Marušić, Sumpetarski ..., 134).

⁵⁶ Na primjer, 26. studenoga 1690. prilikom osvajanja Vrgorca, strateški važne utvrde za obranu tvrđava Zadvarje i Norin, ali i za poduzimanje vojne operacije prema Imotskom i Mostaru, ili 1694. prilikom osvajanja Čitluka, Gabele, Zažablja, Trebinja, Popova i Klobuka u zaleđu Dubrovačke Republike, te Metkovića, što je bilo važno za povezivanje područja koja su Mlečani osvojili u Dalmaciji i Hercegovini i za ispunjenje mletačkih planova o okruživanju Dubrovačke Republike (Stanojević, Dalmacija ..., 103-104; Stanojević, Jugoslovenske ..., 383-387; Jačov, 201, 207-209, 212; Novak, Prošlost Dalmacije, II, 231; Novak, Povijest Splita, II, 172, 195; Vojna enciklopedija, 5., 543; Katalog, 45).

⁵⁷ Pavić, 433.

⁵⁸ Kruhek, 55-56; D. Pavličević, Povijest Hrvatske, Zagreb, 1994., 195-199; Katalog, 41-46.

Osmanlijskoga Carstva, započeli su 7. studenoga 1698., a rezultirali su potpisivanjem mirovnoga ugovora u Srijemskim Karlovcima 26. siječnja 1699. Toga dana mir s Osmanlijama potpisali su predstavnici Habsburške Monarhije, Poljske i Rusije, a pregovori između mletačkih i osmanlijskih predstavnika nastavljeni su, pa je ugovor o miru između Mletačke Republike i Osmanlijskoga Carstva potpisan naknadno - 7. veljače 1699. u Beogradu (sultan ga je ratificirao tek 15. travnja 1701.).⁵⁹ Time je i službeno potvrđen prekid mletačko-osmanlijskih sukoba, odnosno završetak tzv. Morejskoga rata.

Pregovaračke strane uglavnom su primjenile načelo razgraničenja na temelju zatečenoga stanja na bojištu - "uti possidetis, ita possideatis", osim što je Mletačka Republika Osmanlijama morala prepustiti osvojeni posjed u zaleđu Dubrovnika (Popovo polje i Trebinje) i koridore prema moru u predjelu Kleka i Sutorine (da mletački i dubrovački teritorij ne bi neposredno graničili).

Nakon mletačko-osmanlijskoga razgraničenja, koje je svečano potpisano 14. veljače 1701. (sultan ga je ratificirao tek sredinom prosinca 1703.),⁶⁰ nova mletačka granica prema Bosanskom pašaluku obuhvatila je čitavo primorsko zaleđe od ušća rijeke Zrmanje do rijeke Neretve: prostirala se od tromede na Debelom brdu sjeverozapadno od Knina,⁶¹ uzduž Dinare iznad Golubića, Vrljike, Koljana, Sinja i Ruda, pa iznad Aržana, Studenaca, Zadvarja, Slivna, Vrgorca i Komina do Gabele, a zatim se od utvrde Čitluk iznad Gabele spuštala preko Kopita na brdu Polici do morske obale (obuhvaćajući Metković i Opuzen) na najistaknutijoj točki poluotoka Kleka. Oko navedenih tvrđava Mlečanima je pripalo područje u daljini od jednoga sata hoda. U Boki kotorskoj mletačka vlast proširila se na Herceg Novi i Risan. Uspostavljena granična crta nazvana je po mletačkom predstavniku u komisiji za razgraničenje - "Linea Grimani", a na novostečene posjede ("Acquisto nuovo") proširilo se ime Dalmacija.⁶² Mlečani su prilikom razgraničenja prisvojili i dio hrvatske obale, otprilike od Baga do ušća Zrmanje, čime se mletački novi posjed u Dalmaciji povećao za 5200 km², pa je ukupno iznosio oko 10000 km².⁶³

Prema tome, odredbama Srijemskokarlovačkoga mira (26. siječnja 1699.), odnosno naknadno potpisanoga mletačko-osmanlijskog sporazuma u Beogradu (7. veljače 1699.), Poljica su pripala Mletačkoj Republici. Za razliku od mletačko-osmanlijskog sporazuma nakon Kandijskoga rata, ovaj sporazum mogao je zadovoljiti želje Poljičana, jer su Poljica napokon i "de iu-

⁵⁹ Novak, *Prošlost Dalmacije*, II, 231; Stanojević, *Dalmacija ...*, 170; Stanojević, *Jugoslovenske ...*, 414. Pregovore su u ime Habsburške Monarhije vodili grof Wolfgang Ottingen, general grof Leopold Schlick i savjetnik za buduće razgraničenje pukovnik grof Ferdinando Marsigli. Carlo Ruzzini zastupao je Mletačku Republiku, grof Stanislav Malahowski Poljsku, a Prokopije Bogdanović Voznicin Rusiju. Osmanlijsku delegaciju, u kojoj su bili Zulfičar-efendija i glavni tumač Porte - Aleksandar Maurocordato, predvodio je Rami Mehmed-paša. Posredničke države u pregovorima zastupali su lord William Paget (Engleska) i Jakob Colyer (Holandija). Vidi Mažuran, 274; Katalog, 61-62.

⁶⁰ Stanojević, *Dalmacija ...*, 170-171; Stanojević, *Jugoslovenske ...*, 414-416.

⁶¹ Na vrhu Debelog brda, zvanom Medvida glavica, sastajala se tromeda Osmanlijskoga Carstva, Habsburške Monarhije i Mletačke Republike (Katalog, 62). Granična crta koja je razdvajala Mletačku Republiku od Habsburške Monarhije išla je od sela Mokro Polje (20-ak km zapadno od Knina, na cesti Knin-Ervenik-Obrovac) pa poviše rijeke Zrmanje i planine Vučjak, tako da je grob Ilije Smiljanica ostao na mletačkom teritoriju, sve do crkve u selu Lukovo (Jačov, 219).

⁶² Komisija za razgraničenje sastala se u Strmici iznad Knina, odakle je započela svoj posao. Od Strmice se prešlo na izvor Cetine, a razgraničenje je išlo od Debeloga brda kod Knina pravom linijom prema Sinju. Tako je granična linija povučena od Knina do Vrljike, pa od Vrljike prema Sinju, s tim da su Mlečani uspjeli podmititi osmanlijsku delegaciju i predobiti Potravlje, pa od Sinja preko Turjaka na Trilj, koji je pripao Osmanlijama, te ispod Čačvine na Zadvarje. Od Zadvarja je linija povučena prema Vrgorcu i Čitluku. Od Čitluka i Gabele linija je povučena ukolo Metkovića do poluotoka Kleka na moru. Mletačko-osmanlijsku granicu nakon Morejskoga rata detaljno je opisao M. Kruhek (Kruhek, 65-68). O tome vidi još: Novak, *Prošlost Dalmacije*, II, 231; *Vojna enciklopedija* 5, 544; Stanojević, *Dalmacija ...*, 172-175; Soldo, 31; D. Pavličević, *Povijest Hrvatske*, Zagreb, 1994., 200; *Pregled povijesti ...*, 141; Mažuran, 279; Katalog, 62.

⁶³ Pavličević, 200.

re" priznata kao mletački posjed. Svečano potpisivanje zapisnika o mletačko-turskom razgraničenju u Dalmaciji i Boki kotorskoj 14. veljače 1701., potvrdilo je da je vlast Osmanlijskoga Carstva nad Poljicima zauvijek prestala.

Vojna važnost Poljica

Aktivnim sudjelovanjem u borbama protiv Osmanlija tijekom Morejskoga rata Poljičani su pridonijeli pobjedi Svete lige. Naravno, s obzirom na veličinu Poljica i brojnost Poljičana, taj doprinos nije bio presudan za ishod rata (1683., odnosno 1684.-1699.), ali zasigurno je utjecao na ratna događanja u srednjoj Dalmaciji. Upitno je samo koliko je borba poljičkih momaka protiv Osmanlija olakšala Mlečanima postizanje vojnih uspjeha na tom području. Pri tome treba uzeti u obzir važnost geostrateškoga položaja Poljica te vojni potencijal toga područja (mogući broj vojno sposobnih Poljičana i njihovu vojničku kvalitetu).

Govoreći o geostrateškom položaju Poljica, treba naglasiti da su zbog brdovitoga terena i teške prohodnosti, Poljica imala osobitu važnost za obranu Splita, ali i širega područja. Uostalom, već je 1501. splitski knez u izvješću Mlečanima naglasio da bi osmanlijsko osvajanje Poljica "bilo propast za sve ove krajeve jer da su Poljica obrana i predstraža i Splitu i većem dijelu Dalmacije".⁶⁴ Takvu važnost Poljicima pridavao je i generalni providur L. Foscolo, koji je prilikom osvajanja Klisa 1648., a s obzirom na njegovu važnost za Poljica, izjavio da je "zadobiven ključ Dalmacije, velika Poljička provincija".⁶⁵ Uoči Morejskoga rata Poljica su bila granično područje između mletačkoga i osmanlijskoga teritorija, a status im je bio prilično neizvjestan, jer su "de iure" pripadala Osmanlijama, a "de facto" Mlečanima. Sudaranje mletačkih i osmanlijskih interesa u Poljicima potvrđuje njihovu važnost. Nakon što su u Kandijском ratu Klis, Solin i Kamen pripali Mlečanima, mletački nadzor nad Poljicima, ali i Zadvarjem, gotovo potpuno bi osigurao Split od napada Osmanlija. Budući da je Zadvarje oslobođeno već 1684., početak otvorenoga neprijateljstva Poljičana prema Osmanlijama u ožujku 1685., mogao je potpuno zadovoljiti strateške ciljeve Mlečana u splitskoj okolici.

Za komunikacijske pravce važnost Poljica nije bila velika. Glavne prometnice kroz srednju Dalmaciju (Knin-Sinj-Trilj-Imotski i Split-Klis-Sinj-Livno) zaobilazile su Poljica, pa to područje Osmanlijama nije moglo biti zanimljivo kao glavni pravac za pohode njihove vojske na Split, tim više jer odnos Poljičana prema osmanlijskoj vlasti nije bio prijateljski. Na početku Morejskoga rata (do 1686. kad Mlečani osvajaju Sinj) Osmanlije su svoje pohode prema Klisu i Splitu mogli planirati iz Sinja, koji je nakon Kandijškoga rata i mletačkoga preuzimanja Klisa postao njihovo najjače uporište u splitskom zaleđu. Jedina važnija komunikacija koja je prolazila Poljicima išla je pravcem Split-Omiš-Zadvarje (ali ne uz more kao danas).

Dakle, uzimajući u obzir geostrateški položaj Poljica, može se primijetiti da je ustanak Poljičana protiv Osmanlija znatno pridonio sigurnosti Splita i ojačao mletački položaj u splitskoj

⁶⁴ Pivčević, 51-52; Pera, 65. S koliko su strepnje i nadanja Spličani gledali prema Poljicima nakon prvih turskih provala, povezujući ostanak Poljičana na svojim ognjištima i pod mletačkom vlašću s pitanjem vlastite sigurnosti, pokazuje pjesma splitskoga pjesnika Frane Natalisa iz 1503.: "Jest neko mjesto nepristupno na Jadranskom žalu, visokim gorama svud okruženo. Pružio u zrak duga strahovita leđa, leže mu na grozovitom vrhu vječiti snjezi. Jedina je to nada Dalmacije, najprvi štít našega spasa, pokoj slatki mira našega. Planinski prutci dijele od njega naše kraje; za njim Turčin sjedi, zemljom zapovijeda. Običaj je tamošnjim životima baviti se neprestanim reutovanjem ili tjerati hitru zvjerad. Strašan je to narod, vičan prebivati pod slamnatim krovovima, živjeti od grabeža po planini. Narod odavna vičan nikomu se nepokoravati; ipak sada pade pred noge dobrog Lava. Stari negda zvahu ovu zemlju Politia, ovdje je ona bila, nepodnosiv tuđeg jarma. Među ovijem kosama bijaše bukula neka strahovita buna, koja je nažalost i nama mogla škoditi, jer smo se sve bojali, da ne bi, dok se oni nesložni bore, na njih navalila varvarska (turska) sila. Tako je o njihovom životu visjela propast naša, a valjda i cijelog kraja Ilirske zemlje" (Pavić, 100). Vidi S. Kaštelan, Povjesni ulomci iz bivše slobodne općine - republike Poljica, Split, 1940., 63; A. Nazor, Osvrt na narodno stvaralaštvo Poljica, Poljički zbornik, II, Zagreb, 1971., 251.

⁶⁵ Pavić, 414.

okolici. Jer, da su Poljičani kojim slučajem ostali podložni Osmanlijama, ili da su, što je zbog dotadašnjih mletačko-poljičkih odnosa ipak bilo manje vjerojatno, čak zaratili protiv Mlečana, osmanlijski pritisak na Zadvarje, Omiš, Split i Klis, prilično bi ojačao.

O vojnom potencijalu Poljica u Morejskom ratu u kvantitativnom smislu teško je raspravljati, jer izvori o tome uglavnom ne govore, a tamo gdje se i spominju, brojke najčešće nisu precizne. Na primjer, u izvješću o obrani Sinja 1687. navodi se 700 Poljičana i Omišana,⁶⁶ pa ostaje nepoznato koliko je tom prilikom bilo boraca iz Poljica. Naravno da određivanje broja Poljičana u mletačko-osmanlijskim sukobima nije presudno historiografsko pitanje, ali važno je ako se želi odrediti doprinos Poljičana u pojedinom ratu ili sukobu. Upravo zbog toga bilo bi zanimljivo, barem približno, procijeniti na koliko je novih boraca potencijalno mogla računati mletačka vojska u Morejskom ratu nakon početka otvorenoga neprijateljstva između Poljičana i Osmanlija.

U nedostatku preciznih izvornih podataka preduvjet za takvu procjenu jest spoznaja o ukupnom broju stanovnika Poljica, na temelju koje bi se mogao pretpostaviti i broj vojno sposobnih Poljičana u Morejskom ratu. Budući da ne postoji popis stanovništva Poljica iz toga razdoblja, pokušaj da se brojčano prikaže tadašnji vojni potencijal Poljica temelji se na usporedbi s podacima iz ranijih razdoblja i neposrednoga kasnijeg razdoblja. Zbog toga su dobivene brojke samo približne, a bilo kakav zaključak o tome ne prelazi razinu pretpostavke.

Polazište za raspravu o tom problemu može biti izjava poljičkoga kneza Radoša iz 1470. "da se bez štete za sigurnost ovih krajeva, iz samih Poljica može podići 1000 ljudi sposobnih za oružje, koji bi rado pošli protiv bilo kojega mletačkog neprijatelja".⁶⁷ Budući da je 1496. u Poljicima bilo oko "700 kuća ili obitelji" ('case over famiglie'),⁶⁸ a 1502. vjerojatno "oko 640 kuća s 1000 obitelji, odnosno između 5000 i 6000 stanovnika",⁶⁹ može se pretpostaviti da je i krajem 15. i na početku 16. stoljeća bilo više od 1000 Poljičana sposobnih za oružje. Da ta brojka nije pretjerana, potvrđuje izvješće od 8. veljače 1503. da su Poljičani sa 600-700 "naoružanih ljudi, plemića i naroda", što sigurno nisu bile i ukupne poljičke vojne snage, krenuli porušiti mostove između Radobilje i Poljica.⁷⁰

Poljica su, čini se, i sredinom prve polovice 17. stoljeća imala barem oko 1000 ljudi "sposobnih za oružje",⁷¹ a najmanje toliko vojno sposobnih u Poljicima bilo je i 1647., jer su tada Poljica imala 1000 "ognjišta".⁷² Postoji podatak da je 1648. u Poljicima bilo 15000 (!) stanovnika,⁷³ što bi, prema podacima iz 1647., značilo da je na jednom "ognjištu" prosječno živjelo 15 ljudi (dakle, dvije ili najviše tri obitelji). Procjenjuje se da je u napadu na Klis 1648. sudjelovalo čak

⁶⁶ Soldo, 27. (ili bilješka broj 50).

⁶⁷ Šunjić, 149.

⁶⁸ "In Pogliza (1496.) ... sono numero case over (ovvero?) famiglie cinquecento vel circa de li patrimoniali ... et loro vilani, case over famiglie duecento vel circa restano ancora i nobili ..." (Šunjić, 68).

⁶⁹ J. Marušić, Prilog istraživanju procesa i stupnja ekonomsko-društvenog raslojavanja i klasnih odnosa u staroj poljičkoj župi-općini, Poljički zbornik, III., Zagreb-Split, 53-57.

⁷⁰ Pavić, 99.

⁷¹ Izvor iz 1625. navodi da je u 15 poljičkih župa bilo oko 3900 "duša od pričesti" (oni koji su navršili 12-14 godina života) (S. Kovačić, Župe splitske nadbiskupije u Poljičko-radobiljskom dekanatu g. 1625., *Synthesis Theologica*, Zbornik u čast p. Rudolfa Brajčića SJ prigodom 75. obljetnice života, Zagreb, 1994., 643-645). Neka je među njima barem svaka četvrta osoba bila vojno sposobna, što je prema podacima iz toga razdoblja (17. stoljeće) bilo vrlo vjerojatno (Vidi Prilog I), to je gotovo 1000 ljudi.

⁷² "Poglizza. Prouintia ueramente ampla et spaciosa di Cristiani del rito romano comandata dall'arcivescouo di Spalato... E questa prouintia spartita in molti uillaggi con scuasi mille fuoghi, fertile di u vini, grani, et bona gente; gouernaua questa prouintia un emino Turco che l'apaltaua in Bossina insieme con le saline del Sasso, questo li gouernaua, giudicaua, condanaua." (Commissiones ... VII, 251).

⁷³ Jačov, 254.

1200 Poljičana,⁷⁴ a da se provali Osmanlija u Poljica sljedeće godine (1649.) suprotstavilo 1000 momaka.⁷⁵ Mletačka izvješća iz 1664.⁷⁶ i 1667.⁷⁷ pokazuju da se, u odnosu na 1647. i 1648., broj stanovnika Poljica smanjio, jer je navedeno samo 460 kuća, odnosno obitelji, i 800 vojno sposobnih Poljičana (znači, manje od 2 (1,7) vojno sposobna u jednoj kući, odnosno obitelji).

Međutim, čini se da se pred kraj rata ili neposredno nakon njegova završetka, broj stanovnika Poljica opet povećao, jer mletačko izvješće iz 1670. navodi da je u Poljicima bilo "nešto manje od 4000 stanovnika" i "ne više od 1450 sposobnih za oružje",⁷⁸ a prilikom mletačko-osmanlijskog razgraničenja 1671. (nakon Kandijskoga rata), spominje se da su Poljica imala 12 sela sa 900 kuća.⁷⁹ U prvom primjeru sporno je odnosi li se spomenuti broj na obitelji ili stanovnike, no s obzirom na broj vojno sposobnih ("ne više od 1450"), vjerojatnije je da se govori o stanovnicima (4000 obitelji pretpostavlja znatno veći broj od 1450 vojno sposobnih, ali i, za Poljica iznimno, gotovo nemoguće, velik broj stanovnika - oko 20000, pa i više). U drugom primjeru ne govori se o broju stanovnika Poljica ili o broju vojno sposobnih Poljičana, no s obzirom na broj od 900 kuća, u Poljicima je 1671. vjerojatno bilo više od 5000 stanovnika, što upućuje na pretpostavku da je tada najmanje 1000 Poljičana bilo "sposobno za oružje", ali i da je taj broj mogao biti veći - oko 1500. Naime, broj od 5000 stanovnika može se držati minimalnim, a navodi se na temelju pretpostavke da je poljička obitelj tada prosječno imala 5 do 6 članova, koju iznosi J. Marušić u raspravi o dokumentu iz 1502.⁸⁰

Površni pregled dokumenata iz 16. i 17. stoljeća, koje je prepisao i objavio M. Mišerda, upućuje na pomisao da je prosjek od 6 članova po obitelji previsok, jer tek nekoliko dokumenata spominje šestero, petero ili četvero djece.⁸¹ Međutim, drugi izvori, doduše iz kasnijega razdoblja, pokazuju da je taj prosjek mogao biti i neznatno veći (7 ili 8 članova po obitelji). Na primjer, vizitacija poljičkih župa u 1711. upućuje na prosječno 7 do 8 članova u jednoj kući, jer navodi 814 duša u 108 kuća - dakle 7,5 članova po kući (kao primjer uzimane su samo župe Sitno, Čišla, Ostrvica i Podgrađe u kojima je naveden i broj duša i broj kuća).⁸² Budući da se u spomenutoj vizitaciji spominje broj kuća, a ima primjera da je u jednoj kući živjelo više obitelji, treba spomenuti i popis iz 1725., prema kojem je u Poljicima (bez Podstrane)⁸³

⁷⁴ Pavić, 411.

⁷⁵ Pavić, 416.

⁷⁶ "Con la caduta di detta piazza di Clissa si diedero alla publica diuotione li popoli di Poglizza, prouintia puoco da puella luntano; ha molti uillagi christiani, la maggior parte del rito latino, quali s'estendono sino a marina, sopra il canale d'Almissa, et in quella parte si chiama Primorgie; ui sono quattrocento e sessanta (460) case, tra quali ottocento (800) huomeni da fatti ..." (Commissiones ... VII, 155).

⁷⁷ "A sirocco leuante confina Poglizza, luogo con molte uille, ma affatto aperto. E in dodici cantoni partito, ogni un de' quali ha il suo conte, che così chiamano il loro capo; tutti poi dipendono dal conte grande, ch' e il principale et il piu autoreuole sopra d'ogn'altro della prouincia, che contien quattrocento sessanta (460) famiglie e caua da esse un corpo di circa ottocento (800) soldati." (Commissiones ... VII, 269).

⁷⁸ "Consistono li habitanti in poco meno di 4000 famiglie, ma g'atti all'arme non eccedono il numero di 1450 persone." (Commissiones ... VIII, 26). S obzirom na ratno razdoblje i na migracije stanovništva, bilo bi zanimljivo detaljnije istražiti utjecaj Kandijskoga rata na demografske prilike u Poljicima i usporediti ih s ostalim područjima Dalmacije.

⁷⁹ Jačov, 145.

⁸⁰ J. Marušić misli da je početkom 16. stoljeća u Poljicima moglo biti "oko 640 kuća s 1000 obitelji, odnosno između 5000 i 6000 stanovnika" (Marušić, Prilog ..., 53-57).

⁸¹ Mišerda, dokument 10, 15, 100, 129.

⁸² Nažalost, vizitacija splitskoga biskupa iz 1711. ne pokazuje ukupan broj stanovnika Poljica, jer navodi brojno stanje samo manjega broja župa: Jesenice 656 duša, Duće 111, Srinjine 224 (od kojih 150 pričešćenih), Sitno 340 u 43 kuće (100 duša nije pričešćeno), Dubrava 306 (170 pričešćenih), Gata ??? duša (50 kuća) i Čišla 120 duša u 15 kuća (80 pričešćenih + 40 djece), Ostrvica 274 (174 ispovijedenih u 40 kuća), Kostanje 551 i Podgrađe 80 duša u 10 kuća (51 pričešćen) (D. Vlašić, Vizitacije Poljičkih župa u XVIII. st., Split, 1995., 13-33). Ukupno je nabrojeno 2848 duša, a s obzirom na pretpostavku da je jedna kuća prosječno imala 7 članova (Vidi Prilog II), toj se broji može dodati i oko 350 stanovnika Gata (50 kuća).

⁸³ U župi Podstrana moglo je biti još oko 380 stanovnika, odnosno otprilike onoliko koliko je Podstrana imala 1748. (s obzirom da je u Jesenicama i Dućama broj stanovnika 1725. i 1748. bio gotovo isti, može se pretpostaviti da je ta-

živjelo 5032 duša u 776 obitelji, što daje prosječan broj od oko 6,5 (odnosno između 6 i 7) članova po obitelji.⁸⁴ Prema tome, na temelju ovoga, istina površnoga uvida u odnos broja stanovnika i obitelji, može se pretpostaviti da je poljička obitelj početkom 18. stoljeća prosječno mogla imati 6 (ali i 7) članova. Taj se podatak može primijeniti i na razdoblje Morejskoga rata (gotovo isti prosječan broj članova vjerojatno su imale i morlačke obitelji - vidi prilog II).

Primjetno je da se u izvorima katkad spominje broj kuća, a katkad broj obitelji, što može navesti na zaključak da je smisao tih pojmova isti. Međutim, premda je smisao tih pojmova katkad zaista jednak,⁸⁵ broj kuća koji spominje neki izvor ne mora značiti da je u njima ujedno živio isti broj obitelji. Primjerice, prema podacima iz 1502. - u prosjeku je u jednoj kući živjelo između jedne i dvije obitelji (1000 obitelji : 640 kuća = 1,56).

Prema tome, i uz prosjek iz 1502. (između 1 i 2 obitelji u kući), broj stanovnika Poljica 1671. vjerojatno je bio veći od 5000. Naime, u 900 kuća moglo je biti oko 1350 obitelji (900 kuća x 1,5 obitelj), što daje oko 6750 (1350 obitelji x 5 članova) ili oko 8000 stanovnika (1350 obitelji x 6 članova = 8100).⁸⁶ U tom slučaju realna je i procjena da je 1671. bilo oko 1500 Poljičana "sposobnih za oružje".

U prilog spomenutoj procjeni govori podatak da je 1570. godine, u približno 350 kuća bilo više od 600 vojno sposobnih Poljičana, dakle gotovo 2 vojno sposobna člana po kući (600 "sposobnih" : oko 350 kuća = 1,7).⁸⁷ Naime, sukladno tom prosjeku u 900 kuća moglo je biti oko 1500 osoba "sposobnih za oružje" (1,7 x 900 kuća = 1542).

Na temelju spomenutih podataka iz izvora može se pretpostaviti da je u Poljicima tijekom Morejskoga rata moglo biti između 1000 i 2000 osoba "sposobnih za oružje", uz napomenu da su u obrani katkad sudjelovale čak i žene (primjer dolačkih djevojaka Mare Žuljević i Ba-

ko bilo i u Podstrani) (A. Jutronic, *Naselja i kretanje stanovništva u Poljicama*, Geografski glasnik, 25., Zagreb, 1964., 53-54).

⁸⁴ Broj stanovnika u pojedinim župama: Čičla - 106 stanovnika (20 obitelji); Donji Dolac - 388 st. (67 ob.); Dubrava - 268 st. (43 ob.); Duće - 105 st. (20 ob.); Gata - 347 st. (57 ob.); Gornje Polje - 399 st. (51 ob.); Jesenice - 628 st. (105 ob.); Kostonje - 542 st. (79 ob.); Ostrvica - 267 st. (43 ob.); Podgrade - 111 st. (19 ob.); Sitno - 371 st. (47 ob.); Srijane - 300 st. (34 ob.); Srinjine - 208 st. (33 ob.); Trnbusi - 185 st. (22 ob.); Tugare - 440 st. (75 ob.); Zakućac - 57 st. (10 ob.); Zvečanje - 318 st. (50 ob.) (B. Zelić-Bučan, *Popis pučanstva splitske nadbiskupije 1725. godine*, VI. sv. Izdanja Histo-rijskog arhiva u Splitu, Split, 1967., 259-281).

Druga verzija istoga popisa (takoder bez Podstrane) razlikuje se neznatno od prve po broju stanovnika - 4792 (u prvoj 5032) i po broju obitelji - 735 (u prvoj 776), ali ne i po prosječnom broju članova jedne obitelji, koji je ostao isti - 6,5 (odnosno između 6 i 7) članova. Podaci koji se razlikuju: Duće - 106 st. (20 obitelji); Gata - 347 st. (55 ob.); Jesenice - 611 st. (104 ob.); Kostonje 547 st. (79 ob.); Ostrvica - 276 st. (42 ob.); Sitno - 391 st. (47 ob.); Srijane - 308 st. (34 ob.); Srinjine - 204 st. (34 ob.); Tugare - 357 st. (60 ob. + 13 obitelji nepoznata prezimena i broja članova); Zvečanje - 316 st. (50 ob.); a Trnbusi se uopće ne navode (B. Zelić-Bučan, *Obiteljska prezimena u Poljicima 1725. godine*, Poljički zbornik, I, Zagreb, 1968., 233-236).

⁸⁵ Vidi već spomenute podatke iz 1496. (700 kuća ili obitelji) (Šunjić, 68) ili mletačka izvješća iz 1664. (460 kuća i 800 sposobnih Poljičana) i 1667. (460 obitelji i 800 sposobnih Poljičana) (Commissiones ... VII, 155, 269).

⁸⁶ Radi usporedbe broja stanovnika može se navesti već spomenuti izvor iz 1625., u kojem se navodi da je u 15 poljičkih župa bilo oko 3900 "duša od pričesti" (oni koji su navršili 12-14 godina života). Da bi se dobio približan broj svih stanovnika, prema procjeni S. Kovačića, toj broji treba još pridodati otprilike 2000 djece u dobi mlađoj od navedenih godina. Naime, S. Kovačić smatra da je na 5650 "duša od pričesti", koliko isti izvor iz 1625. navodi za 23 župe (uključujući i one izvan Poljica), moglo biti 3000 djece u dobi manjoj od 12 godina - znači više od polovice od ukupnoga broja. Sukladno tome, u Poljicima je uz 3900 "duša od pričesti" moglo biti i oko 2000 djece, odnosno prema "gruboj procjeni" između 5500 i 6000 ljudi (S. Kovačić, *Župe splitske nadbiskupije u Poljičko-radobiljskom dekanatu g. 1625.*, *Synthesis Theologica*, Zbornik u čast p. Rudolfa Brajčića SJ prigodom 75. obljetnice života, Zagreb, 1994., 643-645). Dakle otprilike isti broj stanovnika koji su, prema mišljenju J. Marušića, Poljica imala i početkom 16. stoljeća.

⁸⁷ "... oko 350 kuća, sa velikim mnoštvom ljudi, žena i djece, a ljudi u istinu dobrih i sposobnih (za oružje) preko 600." Pavić, 248. Zanimljivo je da je u ovom primjeru odnos između broja kuća i vojno sposobnih Poljičana (1,7) isti kao i u mletačkom izvješću iz 1664. - 800 sposobnih Poljičana : 460 kuća (Commissiones ... VII, 155, 269).

re Lekšić, legenda o Mili Gojsalić). Naravno, ne može se očekivati da su svi vojno sposobni bili spremni ratovati i da su redovito odlazili na vojne pohode.⁸⁸ Zbog toga se broj od oko 1000 poljičkih momaka može uzeti kao realan broj boraca koji su Poljica mogla dati u svakom trenutku, a 1500 boraca vjerojatno je bilo najviše što su Mlečani u jednom trenutku mogli unovačiti u Poljicima tijekom Morejskoga rata. Takva je pretpostavka u skladu s izjavom kneza Radoša (1470.) da Poljica “bez štete za svoju sigurnost mogu podići 1000 ljudi sposobnih za oružje”, pa se može primijetiti da vojni potencijal Poljica, u kvantitativnom smislu, u razdoblju od kraja 15. do 18. stoljeća, usprkos ratnim stradanjima i primjetnim seobama Poljičana,⁸⁹ uglavnom nije bio manji od 1000 sposobnih za oružje.⁹⁰

Pokušaj preciznije procjene, rezultat koje bi se mogao prihvatiti kao pouzdani zaključak, čini se neostvariv. Prije svega zato jer se ne može potvrditi da je prosječan broj članova jedne obitelji ili odnos između broja kuća i broja obitelji, odnosno broja kuća ili obitelji i broja vojno sposobnih bio jednak kroz dulje razdoblje, a prema tom je načelu izvedena ova procjena.⁹¹

Ipak, i na temelju “grube procjene”, a imajući u vidu zemljopisna obilježja Poljica (brdski i teže pristupačni prostor), može se zaključiti da su Poljičani bili važna lokalna snaga (najmanje 1000 do 1500 potencijalnih boraca) te da su i tijekom Morejskoga rata u Dalmaciji bili “znamenita stranka”.⁹² Međutim, kad se u obzir uzmu sva protuosmanlijska djelovanja u Dalmaciji u Morejskom ratu i ukupan broj protuosmanlijskih snaga na tom području,⁹³ onda u kvantitativnom smislu uloga Poljičana nije bila naročito važna i ne treba je precjenjivati.

⁸⁸ Da je broj onih koji ratuju uvijek bio manji od broja vojno sposobnih, ne treba posebno dokazivati. Pitanje je, međutim, koji se prosjek, od ukupnoga broja vojno sposobnih stanovnika pojedinoga područja ili države, može uzeti kao približan za određivanje mogućega broja mobiliziranih boraca. Naravno, uzimajući pri tome u obzir obilježje rata, veličinu područja i društvenu strukturu njegova stanovništva te druge čimbenike. Postoje podaci da su sredinom 19. stoljeća pojedine europske zemlje u slučaju rata mogle mobilizirati samo 7-8 % stanovništva (premda je broj vojno sposobnih zasigurno bio veći), a u hrvatskoj Vojnoj krajini moglo se mobilizirati čak 15-16 % (!) pučanstva (I. Goldstein, Hrvatski rani srednji vijek, Zagreb, 1995., 291. /bilj. 95/). Još kritičnije u određivanju mogućega postotka mobiliziranoga ljudstva jest mišljenje da držanje pod oružjem 4 ili 5 % stanovništva, makar i povremeno, zahtijeva od svake zemlje krajnje naprezanje, koje se kao stalno stanje ne može ni zamisliti (Möring, Oglеди iz istorije ratne veštine, Beograd, 1965., 61). Naravno, da je na manjim područjima, osobito ako je život na njima bio podređen vojnim obvezama kao na području Vojne krajine, mobilizacija ljudi za oružani sukob imala veći postotak uspješnosti. Slično tome, zbog načina života, određene društvene i zemljopisne posebnosti (siromaštvo, neprestana ratna opasnost, vlastiti Statut, brdski prostor), može se pretpostaviti da je zbog homogenizacije stanovništva uzrokovane vanjskom opasnošću, u Poljicima odaziv na vojsku bio barem približno visok kao u Vojnoj krajini, osobito ako se radilo o obrani vlastitoga teritorija.

⁸⁹ Vrhovništvo Osmanlija nad Poljicima povećalo je migracije Poljičana na obližnja područja koja su bila pod mletačkom vlašću (Split, Omiš, otoci) (vidi Pivčević, 67-68; Pavić, 248; Jutronic, 41). Brojna poljička prezimena u Splitu, od druge polovice 16. stoljeća, potvrđuju snažnu migraciju Poljičana u Split (Jutronic, 45-46). Migracije su bile organizirane - skupne, ali i pojedinačne, kao na primjer bježanje iz Poljica na teritorij pod mletačkom vlašću (Mišerda, 21). Tijekom Morejskoga rata veći broj Poljičana (“od Docca do Podgrada”) prešao je na sinjsko područje, ali mnogi su se od njih nakon rata (1699.) vratili u svoja stara naselja (Soldo, 61-64, 73-74, 96-97).

⁹⁰ Doduše, taj se broj (prema mletačkim izvješćima) smanjio u razdoblju Kandijskoga rata, jer se navodi da je 1647. u Poljicima bilo 1000 “ognjišta”, a 1664. i 1667. samo 460 kuća, odnosno obitelji i 800 vojno sposobnih. Međutim, već broj od 900 kuća koji se spominje 1671., premda je za 100 kuća manji nego 1647., upućuje na zaključak da se pred kraj rata ili odmah nakon njegova završetka, stanovništvo Poljica opet povećalo i da je vojno sposobnih opet bilo više od 1000 (Commissionses ... VII, 155, 251, 269).

⁹¹ Primjera radi, 1796. u Poljicima je bilo 400 kuća, 427 obitelji i 6566 stanovnika (Jutronic, 47). Prema tome, 1796. gotovo je svaka obitelj živjela u vlastitoj kući, a u obitelji je prosječno bilo čak 15 članova, što je 2,5 do 3 puta više članova po obitelji nego što je J. Marušić pretpostavio kao prosjek za ranije razdoblje (1502.) ili 2 puta više nego što pokazuju primjeri za 17. stoljeće (vidi prilog II).

⁹² Izvješće generalnoga providura L. Foscola o opsadi Klisa od 1. travnja 1648.: “Kod ovoga poduzeća (Klisa) Poljičani su se zaista izvanredno spravnim pokazali; (...) Marljivo proučavamo tudenje ovoga puka od pokornosti prema Turcima, da ih za oružje Republike zadobijem kao jednu vrlo znamenitu stranku ...” (Pavić, 415).

⁹³ Prema izjavama generalnih providura u Dalmaciji je 1689. pod oružjem bilo oko “12000 ustanika” (Novak, Prošlost Dalmacije, II, 233), a 1697. “oko 30000 Morlaka sposobnih za oružje” (Stanojević, Dalmacija ..., 55).

Nasuprot tome, posebno se mogu istaknuti vojničke kvalitete poljičkih momaka, zbog kojih su Mlečani rado primali Poljičane u svoju službu, premda su prema njima, nakon što su Poljica priznala vlast Osmanlija, trebali biti oprezniji.⁹⁴ Vojničke kvalitete Poljičana (srčanost, odanost, odlučnost, vojnička stega i točnost) potvrđene su i u Morejskom ratu.⁹⁵

Naoružanje Poljičana

Kvaliteta Poljičana kao vojnika ovisila je i o njihovoj vojnoj opremi. U razdoblju u kojem se dogodio Morejski rat, uglavnom se koristilo oružje za sječu ili ubadanje i bacanje (mač, sablja, nož, koplja i sjekira) te, u manjem broju, vatreno oružje.⁹⁶ Na istočnoj obali Jadrana, od druge polovice 16. do početka 19. stoljeća, vrlo raširena bila je uporaba mača tipa 'schia-vona', sa željeznom košaricom na rukohvatu (balčaku),⁹⁷ i mača tipa 'rapir', podrijetlom iz Španjolske.⁹⁸ Jednako tako, osobito od kraja 17. stoljeća, u uporabi je bila i sablja.⁹⁹

Od vatrene oružja još je u uporabi bila jedna od najranijih vrsta pušaka - fitiljača. Može se pretpostaviti da su mletačke vlasti u Kandijskom ratu (pa tako vjerojatno i u Morejskom)¹⁰⁰ i papa uoči Morejskoga rata,¹⁰¹ zbog skupoće tzv. pušaka kolašica, ustanike naoružali upra-

⁹⁴ Poljičani se u mletačkoj službi češće pojavljuju nakon što je 1444. postignut sporazum između Mletačke Republike i Poljica (Zlatna knjiga, 169-175). Jedan od poznatijih Poljičana u mletačkoj službi bio je zapovjednik splitske konjice Žarko Dražojević (poginuo 1508.) (Pavić, 66). U vojnu službu Mlečani su osobito rado primali Poljičane izbjegle pred Osmanlijama: primjer obitelji Matijašević i Marijanovića od 1570. (Pavić, 248-250, 411; Jutrović, 45; Kaštelan, 71-77). U Splitu je (1592., 1594., 1595., 1597., 1624., 1628., 1630., 1638., 1644.) postojala satnija ('kumpanija') od 100 Poljičana koja je čuvala skelu, lazaret, utvrde, vrata od luke, pa čak i Omiš te pratila karavane (Commissiones ... V. - 120, 137, 218; VII. - 52, 204; VIII. - 128, 149, 227; Pavić, 411; Novak, Povijest Splita, II, 292-294). Mlečani su platili Poljičanima za njihovo sudjelovanje u napadu na Klis 1648. (Mišerda, 30; Pavić, 409-410), a mletački se zapovjednik nakon toga pohoda vrlo pohvalno izrazio o Poljičanima kao vojnicima (J. Marušić, Sumpetarski kartular i poljička seljačka republika, Split, 1992., 134). U Kandijskom ratu posebno se istaknuo Poljičanin Marko Sinovčić, čija je vojnička karijera više nego zanimljiva; najprije je bio zapovjednik čete Poljičana u mletačkoj službi, zatim zapovjednik "hrvatske čete" u Milanu u službi španjolskoga kralja Filipa (od 1641.) i sudionik Kandijskoga rata (zarobljen je, ali uspio je pobjeći), pa zapovjednik mletačkoga konjaništva (1647), guverner Kandije (1648.) te general hrvatskoga konjaništva (imenovao ga je Leopold I. u Beču 1673.) (Duplancić, 45; Hrvatski leksikon. 2., Zagreb, 1997., 425). O njemu, ali i o ostalim Poljičanima u Kandijskom i Morejskom ratu govori i A. Kačić-Miošić (Kačić-Miošić, Razgovor ..., 350-358, 361-362, 407). Nakon Kandijskoga rata, 1670. Poljička satnija raspuštena je, ali je već sljedeće godine opet skupljena, a Poljičani su za svoju službu primali plaću od 4 lire svakih 10 dana (Pera, 85).

⁹⁵ "Netom se oglasio rat protiv Nevjernika, oni (Poljičani) ustadoše, željni da se oslobode turskoga jarma kojem u proteklom mirnom razdoblju bijahu podvrgnuti, ne svojom voljom, nego snagom Sudbine. Bez ikakva obzira na pogibeljnu varljivost ratnoga ishoda, prvi od svih ostalih, što je doista hvale vrijedno, izrazili su svoju volju i stavili na raspoloženje Vlasti svoje ljudi i svoju Provinciju - dodavši to sjajnim djelima hrabrosti i vjernosti što su naši Pretrodnici posvjedočili u svojim Svjedočanstvima. To nas je potaklo, da priznamo njihovu odanost u glasovitom naletu 6000 Turaka na Dolac, kad oni, malo ih na broju, ali puni divne odlučnosti i hrabrosti, natjeraše u bijeg mnoštvo Turaka, pobiše mnoge njihove strahovite vode, naše opasne susjede, zaslužnije kapetane Sinja i Nučka, te pobiše i zaslužnije dvanaest Buljubaša. A kad smo mi opsjeli tvrđavu Sinj, i, s pomoću Božjom, je osvojili, među prvima je na bedemu zaviorio barjak Poljički (...). Kad je, uvijek s pomoću Božjom, osvojen Hercegnovi, pa zatim Knin, pa Kula Norinska, pa u vojnom pohodu protiv Čitluka i Gabele, u tim teškim vremenima trpljenja i patnji, vlastitim očima smo gledali njihovu vojničku točnost, odlučnost, odanost za Javno Dobro (...), prilikom svake naše naredbe Poljičani su uvijek bili prvi te ih srčano i s odlučnošću ispunili ..." (izvješće mletačkoga zapovjednika G. Cornara od 22. siječnja 1689.). *Bulletino*, 19-20; Pavić, 438; Marušić, 134.

⁹⁶ Izvori spominju da su pripadnici "cernida" bili naoružani dugim ili kratkim mačevima, odnosno sabljama, a poneki puškama, kopljima za bacanje ili ratnim sjekirama i buzdovanima (Commissiones ... IV., Zagreb, 1964., 284; Hrvatski ratnici kroz stoljeća, T. i V. Aralica, Čakovec, 1996., 117-118). Treba primijetiti kako postoji mišljenje da je oružje za udaranje (topuz, buzdovan, sjekira) u to doba imalo uglavnom statusni simbol, jedino su sjekire nešto više korištene, osobito kao naoružanje hajduka (Katalog, 27).

⁹⁷ Hrvatski ratnici kroz stoljeća, 118.

⁹⁸ Katalog, 25.

⁹⁹ Katalog, 26.

¹⁰⁰ Commissiones ... VIII, 73.

¹⁰¹ Vidi bilješku broj 15.

vo fitiljačama.¹⁰² O uporabi vatrenoga oružja u Morejskom ratu u Dalmaciji svjedoči hrvatskim jezikom pisano djelo "Nauk od fitiljač, kopljač i jednoga okupa" (Zadar, 1692.), koje je bilo namijenjeno uvježbavanju mletačkih najamnika ('prekomoraca') i 'cernida'.¹⁰³

S obzirom da Poljica nisu imala stalnu vojsku, Poljičani su se, ako se izuzme oružje dobiveno od saveznika (Mlečana),¹⁰⁴ uglavnom sami brinuli za osobno naoružanje. Zbog toga se može pretpostaviti da su Poljičani uglavnom imali hladno oružje, u koje se može ubrojati sve što je moglo poslužiti za obranu.¹⁰⁵ Vatrenoga oružja u Poljicima do početka Kandijskoga rata vjerojatno nije bilo mnogo; izvješće mletačkoga providura iz 1648. spominje da je tek četvrtina Poljičana bila naoružana vatrenim oružjem.¹⁰⁶ Uoči Morejskoga rata Poljičani su zatražili od Mlečana (krajem 1683.) da im pruže pomoć u prahu i olovu.¹⁰⁷ Mlečani su i 1685. dali Poljičanima nešto oružja za obranu,¹⁰⁸ a osim toga, Poljičani su oružje mogli zaplijeniti i u borbi s Osmanlijama.¹⁰⁹ Međutim, koliko je pušaka u Morejskom ratu stanovništvo Poljica imalo na raspolaganju, teško je procijeniti.

Zaključak

Morejski rat započeo je 29. travnja 1684., nakon što je Mletačka Republika pristupila Svetoj ligi (papa, Habsburška Monarhija, Poljska Kraljevina) i objavila rat Osmanlijskom Carstvu. Do tada su ustaničari već oslobodili gotovo cijelu sjevernu Dalmaciju, te Makarsku i Zadvarje (Duare) u srednjoj Dalmaciji. S obzirom na suprotstavljene strane i masovno sudjelovanje domaćega stanovništva i kršćanskih prebjega te način ratovanja, Morejski rat na području Dalmacije bio je nastavak Kandijskoga rata. Veliki vojni uspjesi Mlečana u Dalmaciji u Morejskom ratu jesu osvajanje Sinja (30. rujna 1686.) i Knina (11. rujna 1688.) s okolicom, čime je određena granica sjeverne Dalmacije prema Bosni (planina Dinara). Do kraja Morejskoga rata Osmanlije su protjerane iz svih važnijih gradova ili utvrda Dalmacije, osim iz Imotskoga.

U Morejskom ratu, kao i u prethodnom Kandijskom, na strani Mlečana sudjelovali su brojni Hrvati iz Dalmacije, pa tako i Poljičani. U otvoren sukob s Osmanlijama, Poljičani su se uključili napadom na Nučak, krajem ožujka 1685. Zabilježeno je da su Poljičani u prvom razdoblju Morejskoga rata (do 22. siječnja 1689.) sudjelovali u neuspjeloj mletačkoj opsadi Sinja (od 1. do 9. travnja 1685.), a vjerojatno i u pobjedi nad Osmanlijama kod Klisa neposredno nakon toga, zatim u obrani Zadvarja (18. lipnja 1685.) i Poljica (srpanj 1686.), pa u osvajanju Si-

¹⁰² Hrvatski ratnici kroz stoljeća, 118. Fitiljačama su bili naoružani "samo pješaci, jer zbog kompliciranoga načina paljenja nije bila prikladna za konjaništvo". Najpoznatija fitiljača 16. i 17. stoljeća bila je 'musketa'. Njihov najveći nedostatak, uz komplicirano paljenje, bila je nemogućnost djelovanja pri vlažnom i kišnom vremenu. Nešto jednostavniji i brži način aktiviranja imala je kolašica - puška s mehanizmom na kremen, sistema paljenja na kolo, "koja se rabila u naoružanju konjaništva - kao kraća puška (arkebuza) ili kao pištolj". U to su doba u uporabi bili i vojnički pištolji - "paljenja na kremen, sistema na kolo, koje su konjanici nosili u paru obješene na sedlu", a pješaci vjerojatno zataknete o pojas. Također, u 17. stoljeću usavršene su puške, nazvane - kremenjače, jer je izumljen savršeniji i brži mehanizam paljenja na kremen ili oroz koji udara (Katalog, 27-28).

¹⁰³ Hrvatski ratnici kroz stoljeća, 118.

¹⁰⁴ Na primjer, mletački providur je 1648. naveo da je Poljičanima, "premda su tražili i više", dostavio "300 velikih i malih pušaka" (Pavić, 415).

¹⁰⁵ U priči o napadu Osmanlija na Poljica 2. srpnja 1686., uz sablju, kao oružje spominje se i kosir u rukama Poljičanke (Kačić-Miošić, Razgovor ..., VII. izdanje, 353).

¹⁰⁶ Pavić, 415. Nažalost, o vrsti pušaka koje su Poljičani rabili ne govori se; zapisi o tome javljaju se tek početkom 20. stoljeća: uz mali i dugi nož (tzv. bilosapac, dug do 80 cm), navode se male i velike puške različitih vrsta (sarka, crnogorka, breškina, barbarija, principuša, lazarija, trunbun ili mušket, ostraguša, dvocivka, žeparica ili kubura) (F. Ivanišević, Poljica, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, JAZU, Zagreb, 1903., 314).

¹⁰⁷ Stanojević, Dalmacija ..., 38.

¹⁰⁸ Stanojević, Dalmacija ..., 118.

¹⁰⁹ "Iz busije udriše potajne (Poljičani)/ Tri stotine odsikoše glava/ Osam stotin' oteše pušaka/ Malo manje zelenih čuraka (kožuh)" (Kačić-Miošić, Razgovor ..., VII. izdanje, 352).

nja (1686.) i njegovoj obrani (1. travnja 1687.), u osvajanju Kule Norinske, Herceg Novoga (rujan 1687.), Knina (rujan 1688.) i u borbama oko Čitluka i Gabele. U tim bitkama Poljičani su se dokazali kao srčani, odani i disciplinirani vojnici. Vrlo je vjerojatno da su Poljičani sudjelovali i u ostalim većim vojnim pohodima koje su Mlečani poduzimali protiv Osmanlija u Dalmaciji prije sazivanja mirovnih pregovora u Srijemskim Karlovcima 1699. Osim toga, Poljičani su sudjelovali i na bojištima izvan Dalmacije (na primjer na Moreji).

Premda je sazivanjem mirovne konferencije u Srijemskim Karlovcima, gdje su mirovni ugovor potpisali predstavnici Habsburške Monarhije, Poljske i Rusije (26. siječnja 1699.), završio i Morejski rat, konačni ugovor o miru između Mletačke Republike i Osmanlijskoga Carstva potpisan je 7. veljače 1699. u Beogradu. Granica ("Linea Grimani") novih posjeda ("Acquisto nuovo") koje su Mlečani stekli u Morejskom ratu, prostirala se od tromede Medvida Glavica na Debelom brdu sjeverozapadno od Knina, uzduž Dinare iznad Golubića, Vrljike, Koljana, Sinja i Ruda, pa iznad Aržana, Studenaca, Zadvarja, Slivna, Vrgorca i Komina do Gabele, a zatim se od utvrde Čitluk iznad Gabele spuštala preko Kopita na brdu Polici do morske obale (obuhvaćajući Metković i Opuzen) na najistaknutijoj točki poluotoka Kleka. Mlečani su prilikom razgraničenja također zaposjeli i dio hrvatske obale, otprilike od Baga do ušća Zrmanje, čime se mletački novi posjed u Dalmaciji povećao za 5200 km², pa je ukupno iznosio oko 10000 km².

Prema tome, odredbama Srijemskokarlovačkoga mira (26. siječnja 1699.), odnosno naknadno potpisanoga mletačko-osmanlijskog sporazuma u Beogradu (7. veljače 1699.), Poljica su pripala Mletačkoj Republici. Za razliku od sporazuma nakon Kandijskoga rata, ovaj sporazum mogao je zadovoljiti želje Poljičana jer su Poljica napokon i "de iure" priznata kao mletački posjed. Svečano potpisivanje zapisnika o mletačko-turskom razgraničenju u Dalmaciji i Boki kotorskoj 14. veljače 1701. potvrdilo je da je vlast Osmanlijskoga Carstva nad Poljicima zauvijek prestala.

S obzirom na protuosmanlijska djelovanja i ukupan broj protuosmanlijskih snaga u Dalmaciji, ulogu Poljičana u Morejskom ratu, u kvantitativnom smislu ne treba precjenjivati (1000-1500 boraca). Međutim, treba naglasiti geostratešku važnost koji su Poljica imala za obranu Splita i Klisa, ali i Omiša i Zadvarja te ugled koji su Poljičani kao vojnici imali kod Mlečana.

PRILOZI

Prilog I. - mogući postotak vojno sposobnog stanovništva

Broj vojno sposobnih u odnosu na ukupan broj stanovnika Dalmacije na temelju dostupnih podataka o broju stanovnika i broju sposobnih za oružje u mletačkim izvješćima. U obzir su uzimana cijela gradska područja ili samo pojedini dijelovi (grad, predgrađe, teritorij) za koje su navedena oba broja (i stanovnika i vojno sposobnih).

Split			
god.:	stanovnika	sposobnih	%
1597.:	4897	1185	oko 24 %
1624.:	4781	870	oko 25 %
1628.:	3500	860	oko 24 %
1629.:	4660	965	oko 21 %
1638.:	4781	1099	oko 23 %

1667.:	1570	416	oko 26 %
1682.:	4567	1072	oko 23 % ¹¹⁰

Prosječan broj stanovnika Splita (oko 4108) i vojno sposobnih (oko 924) iznosi oko 22,4 %, a prosjek svih pojedinačnih postotaka iznosi oko 23,7 %, pa se može reći da je broj vojno sposobnih u Splitu, u odnosu na ukupan broj stanovnika Splita, prosječno iznosio oko 23 %.

Trogir

god.:	stanovnika	sposobnih	%
1598.:	6542	1489	oko 23 %
1621.:	8000	2000	25 %
1632.:	6848	1571	oko 23 %
1682.:	5291	1414	oko 27 % ¹¹¹

Prosječan broj stanovnika Trogira (6670) i vojno sposobnih (1618) iznosi oko 24,2 %, a prosjek svih pojedinačnih postotaka iznosi oko 24,5 %, što daje prosjek od oko 24 %.

otočić Drvenik

god.:	stanovnika	sposobnih	%
1632.:	560	120	oko 21 %

Šibenik

god.:	stanovnika	sposobnih	%
1622.:	5968	1419	oko 24 %
1625.:	10898	2147	oko 20 %
1627.:	11703	2200	oko 19 %
1629.:	11600	1/3	oko 33 %
1636.:	11169	2408	oko 21 %
1637.:	11000	2400	oko 22 %
1639.:	12000	3100	oko 26 %
1640.:	11600	2500	oko 21 %
1670.:	8400	1800	oko 21 %
1682.:	10623	3082	oko 29 % ¹¹²

Prosječan broj stanovnika Šibenika (10496) i vojno sposobnih (2492) iznosi oko 23,7 %, a prosjek svih pojedinačnih postotaka iznosi oko 23,6 %, što daje prosjek od oko 24 %.

¹¹⁰ U ovom primjeru broj sposobnih dobiven je tako što se od ukupnog broja muških odbilo 5 %, koliko je procijenjeno da otpada na starije osobe.

¹¹¹ U ovom se primjeru od ukupnoga broja muških odbilo 5 % starijih osoba.

¹¹² U ovom primjeru od ukupnoga broja muških odbilo se 5 % starijih osoba.

Zadar (sela)

god.:	stanovnika	spособnih	%
1670.:	9000	2000	oko 22 %
1671.:	8700	2000	oko 23 %
1682.:	13890	4194	oko 30 % ¹¹³

Prosječan broj stanovnika Zadra (10530) i vojno sposobnih (2731) iznosi oko 25,9 %, a prosjek svih pojedinačnih postotaka iznosi oko 25 %, što daje prosjek od oko 25 %.

god. 1670.:	stanovnika	spособnih	%
Omiš:	1000	300	30 %
G.Primorje:	3000	1000	oko 33 %

Prosjek oko 32 %

DALMACIJA

god.:	stanovnika	spособnih	%
1630.:	73400	17800 - oko 24 %	
1644.:	75000	21600 - oko 29 %	
1655.:	67400	16121 - oko 24 %	
1664.:	60268	18514 - oko 30 %	
1671.:	48000	???	
1677.:	60000	???	
1682.:	77757	22212 - oko 28 % ¹¹⁴	
1687.:	80000	???	
1718.:	108090	???	

Prosječan broj stanovnika Dalmacije (70765) i broja sposobnih (19249) iznosi oko 27,2 %, a prosjek svih pojedinačnih postotaka iznosi oko 27 %, što daje prosjek od oko 27 % (zbrajane su samo godine u kojima je naveden i ukupan broj stanovnika i broj vojno sposobnih).

MORLACI

Radi usporedbe posebno su navedeni podaci koji spominju broj doseljenika (Morlaka) i broj vojno sposobnih među njima u Kandijskom i Morejskom ratu, a koje navode Stanojević i Jačov u svojim djelima (Vidi Stanojević, Dalmacija ..., 8, 114, 117-124; Jačov, 251-265).

¹¹³ Grad i sela; u ovom primjeru od ukupnoga broja muških odbilo se 5 % starijih osoba.

¹¹⁴ I ovaj je broj umanjnjen za 5% od ukupno navedenoga broja muškaraca.

godina	broj stanovnika	broj vojno sposobnih	oko %:
- 1646.:	156	50	32 %
	1000	300	30 %
- 1647.:	1088	244	22,4 %
	980	216	22 %
	125	55	44 %
	155	39	25,2 %
	500	80	16 %
	727	186	25,6 %
	1850	527	28,5 %
	615	122	19,8 %
	1021	294	28,8 %
	6082	1531	25,2 %
	4086	293	7,2 %
	354	132	37,3 %
	3000	800	26,7 %
- 1648.:	386	100	25,9 %
	849	276	32,5 %
- 1649.:	7000	3000	42,9 %
- 1650.:	12000	1000	8,3 %
- 1655.:	9500 ¹⁵	2430	25,6 %
- 1660.:	5000	700	14 %
- 1664.:	9500	4000	42,1 %
- 1670.:	600	300	50 %
- 1683.-1684.:	2929	400	13,7 %
- 1684.:	9000	3000	33,3 %
	5000	2000	40 %
	2300	950	41,3 %
- 1685.:	6000	600	10 %
	900	500	55,6 %
	1078	500	46,4 %
	1500	300	20 %
	2128	300	14,1 %
	5297	1527	28,8 %
- 1686.:	300	100	33,3 %
	2400	275	11,5 %

¹⁵ U izvoru stoji 9000-10000.

	8790	2021	23 %
- 1687.:	2000	600	30 %
	500	150	30 %
	500	200	40 %
- 1689.:	200	80	40 %
	1200	400	33,3 %
- 1690.:	500	100	20 %
	1000	300	30 %
	300	80	26,7 %
- 1692.:	5000	1300	26 %
	500	100	20 %
	700	200	28,6 %
- 1693.:	700	200	28,6 %
- 1694.:	oko 5000	oko 1000	20 %
	5000	1500	30 %
- 1695.:	600	100	16,7 %
	400	100	25 %

Ukupan odnos svih navedenih brojeva stanovnika (138296) i broja sposobnih (35558) daje 25,7 % vojno sposobnoga stanovništva. Međutim, budući da je dobiveni broj doseljenih vrlo visok i da znatno premašuje pretpostavke o broju doseljenoga stanovništva, može se navesti i prosjek svih navedenih postotaka, a to je 27,8 %. U tom slučaju, kao prosjek se može uzeti 27 %.

Zaključak:

Split	oko 23 %
Trogir	oko 24 %
Šibenik	oko 24 %
Zadar	oko 25 %
Omiš i P.	oko 32 %

oko 25,6 %;

- oko 25,6 % (prosječno vojno sposobnih po navedenom broju stanovnika na pojedinim područjima);

- oko 27 % (prosječno vojno sposobnih po navedenom broju stanovnika Dalmacije);

- oko 27 % (prosječno vojno spos. među doseljenicima - Morlacima u Kandijskom i Morejskom ratu).

- oko 27 % (prosjek vojno sposobnih stanovnika Dalmacije i pridošlih Morlaka).

Prema tome, može se pretpostaviti da je u mletačko-turskim ratovima u 17. stoljeću oko 27 % ili otprilike svaki četvrti stanovnik od ukupnoga broja stanovnika u Dalmaciji (uključeni i starijedioci i došljaci) bio "sposoban za oružje".

Prilog II. (prosječan broj članova obitelji)

Morlaci su zanimljivi jer se pri njihovu dolasku, uz ukupan broj i broj vojno sposobnih, često navodi i broj obitelji, što može poslužiti za procjenu prosječnoga broja članova obitelji. Primjeri su birani na temelju podataka koje navode G. Stanojević i M. Jačov u svojim djelima za razdoblje Kandijskoga i Morejskoga rata. (Vidi Stanojević, Dalmacija ..., 8, 114, 117-124; Jačov, 251-265).

- godina	broj obitelji	broj stanovnika	prosječan broj članova po obit.:
- 1646.:	20	156	7,8
	300	1000	3,3
- 1648.:	70	849	12,1
- 1657.:	15	77	5,1
- 1672.:	230	1230	5,3
- 1684.:	142	2300	16,2
	570	5000	8,8
	152	2300	15,1
- 1685.:	600	6000	10
	70	900	12,8
	500	1078	2,1
	300	1500	5
	152	2128	14
- 1686.:	10	70	7
	1335	8790	6,6
- 1687.:	2	18	9
	100	500	5
- 1688.:	100	1500	15
- 1689.:	23	200	8,7
	120	1200	10
- 1690.:	40	300	7,5
- 1692.:	500	5000	10
	50	500	10
	25	200	8
- 1694.:	800	5000	6,25
	300	1500	5
- 1695.:	40	320	8
	3	28	9,3
	60	400	6,7

UKUPNO: 6629 50044 = oko 7,5 članova po obitelji.

Ako se u obzir uzme samo prosjek pojedinih prosjeka (250 : 29), onda je dobiveni broj 8,6 članova po obitelji, što znači da se kao srednji prosjek može uzeti oko 8 članova po obitelji.

Od podataka koji su navedeni u tablici M. Jačova (str. 251-265) posebno su izdvojeni oni s više od 1000 obitelji jer se odnose na dulje razdoblje (za 1650. ima dva podatka), pa su vjerojatno u njih uključeni i podaci s manjim brojem obitelji, koji se navode posebno u istom razdoblju.

- razdoblje	broj obitelji	broj stanovnika	prosijek članova obitelji:
- 1647.-1648.:	5000	14000	2,8
- 1650.:	1200	12000	10
-I-XII. 1650.:	3049	10280	3,4

 UKUPNO: 9249 36280 = oko 4 (3,9) člana po obitelji.

Prosijek dobiven na temelju podataka manjega broja obitelji, čini se realniji, međutim, radi objektivnosti potrebno mu je pridodati i prosječan broj članova obitelji temeljen na podacima u kojima je navedeno više od 1000 obitelji. Kad se uzme njihov međusobni prosjek (7,5 + 3,9 : 2) proizlazi da je jedna obitelj prosječno imala oko 6 (5,7) članova.

Treba napomenuti da u prethodnom izračunavanju prosjek vojno sposobnih koji se temelji na podacima s manjim brojem osoba nije prikazan odvojeno od prosjeka dobivenoga na temelju podataka s većim brojem ljudi (npr. podaci u kojima se navodi više od 4000 osoba), jer razlika među njima nije značajna (26,4 % - manji broj ljudi i 25,3 % - broj osoba veći od 4000, što daje prosjek od 25,8 %, dakle opet oko 26 %).

Primjeri na temelju dostupnih podataka o Poljičanima u 18. stoljeću:

- 1711.: 814 "duša" u 108 kuća, dakle 7,5 odnosno između 7 i 8 članova po kući (kao primjer su uzimane samo župe u kojima je naveden i broj duša i broj kuća: Sitno - 340 duša i 43 kuće, Ostrvica 274 d. i 40 k., Čišla - 120 d. i 15 k. te Podgrađe 80 d. i 10 k.; ovdje se spominje broj kuća, a ima primjera da je u jednoj kući živjelo više obitelji) (vidi Vlašić, 13-33).

- 1725.: 4792 stanovnika - 735 obitelji, dakle 6,5 - odnosno između 6 i 7 članova po obitelji (u popisu župa nema podataka za Podstranu) (B. Zelić-Bučan, Obiteljska prezimena u Poljičima 1725. godine, Poljički zbornik, I., Zagreb, 1968., 231-236);

- 1725. (druga verzija, također bez podataka za Podstranu): 5032 stanovnika u 776 obitelji, dakle također oko 6,5 - odnosno između 6 i 7 članova po obitelji (B. Zelić-Bučan, Popis pučanstva splitske nadbiskupije 1725. godine, VI. sv., Izdanja Historijskog arhiva u Splitu, Split, 1967., 277-281).

 Srednji prosjek dobivenih rezultata (6 + 7,5 + 6,5 : 3) iznosio bi oko 6,5 odnosno između 6 i 7 članova po obitelji.

Zanimljiv je i odnos broja vojno sposobnih i broja obitelji (navedeni su samo podaci u kojima su zastupljene obje rubrike; vidi Jačov, 251-265):

-godina	broj obitelji	broj vojno sposobnih	broj voj. spos. po obitelji.
- 1646.:	20	50	2,5
	300	300	1
- 1648.:	70	276	3,9
- 1650.:	1200	1000	0,8
- 1654.:	500	500	1
- 1684.:	4200	20000	4,8

	570	2000	3,5
- 1685.:	600	600	1
	70	500	7,1
	316	700	2,2
	500	500	1
	300	300	1
	152	300	2
- 1687.:	100	200	2
- 1689.:	23	80	3,5
- 1690.:	40	80	2
- 1692.:	500	1300	2,6
	50	100	2
- 1693.: oko	100	60	0,6
- 1694.:	800	oko 1500	1,9
- 1695.:	60	100	1,7

Ukupno: 10471 30446 = prosječno oko 3 (2,9) člana po obitelji vojno je sposobno. Ako se u obzir uzme samo prosjek pojedinih prosjeka (48,1 : 21), onda je dobiveni broj 2,3 vojno sposobna člana po obitelji, što znači da je vojno sposobnih članova u obitelji bilo između 2 i 3 (2,6).¹¹⁶

Prilog III.

Pregled podataka koji su korišteni u radu, a koji se odnose na mogući broj stanovnika Poljica:

- 1470.: 1000 vojno sposobnih (Šunjić, 149).
- 1496.: 700 kuća ili obitelji (Šunjić, 68).
- 1502.: vjerojatno oko 640 kuća i oko 1000 obitelji (5000-6000 stanovnika) (Marušić, Prilog ..., 53-57).
- 1503.: 700 naoružanih (Pavić, 99).
- 1625.: 3900 pričešćenih (Kovačić, 643-645).
- 1647.: 1000 "ognjišta" (Commissiones ... VII, 155).
- 1648.: 15000 stanovnika (Jačov, 254).
- 1648.: 1200 Poljičana napada Sinj (Pavić, 411).
- 1649.: 1000 Poljičana u obrani od napada Osmanlija (Pavić, 416).
- 1664.: 460 kuća i 800 vojno sposobnih (Commissiones... VII, 155).
- 1667.: 460 obitelji i 800 vojno sposobnih (Commissiones... VII, 269).
- 1670.: nešto manje od 4000 stanovnika i ne više od 1450 vojno sposobnih (Commissiones ... VIII, 26).
- 1671.: 900 kuća u 12 sela (Jačov, 145).
- 1725.: 5032 Poljičana; 776 obitelji (Zelić-Bučan, Popis ..., 259-281)
+ oko 380 stanovnika Podstrane.

¹¹⁶ Potrebno je ponoviti da su ovo samo pretpostavke, koje bi bile još vjerodostojnije da su rađene na većem broju primjera. Međutim, namjera je bila samo upozoriti na mogući broj vojno sposobnih stanovnika, kao i članova pojedine obitelji. Naravno, da broj sposobnih za oružje ne znači da su svi odjednom i sudjelovali u ratu i da se broj članova obitelji nije razlikovao od područja do područja

Inhabitants of Poljice in the War of Morean (1684.1699)

The eastern coast of the Adriatic and its hinterland were the area of fierce battles between the Venetians and the Ottomans in the second half of the 17th century. A large number of the inhabitants of Dalmatia participated in these battles on the Venetian side. In two long-lasting wars - the War of Crete (1645-1669) and the War of Morea (1684-1699), the Venetians managed to reinforce their position in the area. The War of Morea was a part of a greater war (the Austro-Ottoman war) against the Ottomans, led by the Holy League (Austria and Poland, and Russia from 1686) with the Pope's blessing. For the Croats, this war had the characteristics of liberation. The Peace Treaty of Srijemski Karlovci that officially ended the mentioned War has an important place in the Croatian history, since it had a major influence in defining today's borders of the Republic of Croatia.

The Croats also gave their contribution in the Austro-Ottoman war of the Holy League. This paper speaks of the participation of the inhabitants of Poljice in the War of Morea since the intention is to stress the role of even such a small place in the centuries-long fight of the Croats against the Ottomans. It also discusses how the participation of the inhabitants of Poljice could have influenced the results of the war operations in the Central Dalmatia (geostrategic importance of Poljice, probable number of the inhabitants of Poljice capable for military service, as well as the importance of young men of Poljice as warriors). The lack of precise data in the sources, as well as the lack of similar attempts in the historiography makes the discussion difficult, so that the results are only approximate and do not exceed the level of presumptions. However, the value of this paper is in its attempt to define the military importance (quality and quantity) of the inhabitants of a certain area, which has been a neglected issue in the historiography so far.